

Яков Ильягуев

САЛГЪОЙ
ЗИНДЕГУНИ

Махачкала 1996 год

ЯКОВ ИЛЪЯГУЕВ

ГОДЫ ЖИЗНИ

На татском языке

Редактор *А. Э. Рафаилов.*
Технический редактор *Г. С. Чуприкова.*
Корректор *А. Я. Бинаева.*

Сдано в набор 1.III.96 г. Подписано в печать 1.IV.96 г.
Формат 60х84/16. Гарнитура «Литературная»
Печать высокая. Усл. п. л. 6.25. Тираж 100 экз,
Заказ 253. Цена договорная.

Типография № 6 г. Избербаш.

Яков ИЛЪЯГУЕВ

САЛГЬОЙ
ЗИНДЕГУНИ

СТИХИГЬО
ВЕ
ПОЭМАГЬО

И книга посвешать сохденуым дусде хьовир зиндегуниме — Яффоре, гьемчуьн ферзендгой мере, э гIуьзет 80 сали ме.

Яков Ильягуев И.

Салгьой зиндегуни. — Стихигьо ве поэмагьо.
Махачкала: Даг кни. издательство, 1996 с.

САЛГЬОЙ ЗИНДЕГУНИ

Автор эни сборник «Салгьой зиндегуни» — Яков Ильягуев гьисди еки эз куьгьне шогьиргой тати — Иеудигьой Мизрэхьи — Кавказ. Э 1940 сал у рафдени э жэргегьой гьирмизине лешгер э хоригьой Западная Украина.

Келе довгIой Ватани сер гирде оморенге у бирени бэхшвегир эну. Э еки эз бесхунигьо э гьизгьине мэхьэл довгIо у офдорени э есири э дес беде фашистгьо. Омборе вэхдгьо у дебирени э лагергой есири — нум фамилей хуьшдере дегиш сохде, мисирмунум гуфдире дебирени э гIэрей буьвер есиргьо.

Неденишире э четини ве секонеи э вилет Греция берденге хэйли есиргьоре эри кор'сохде вирихденуьт хьофд есиргьо — дагестанигьо э гIэрешу дебирени Я. Ильягуев. Угьо бэхш ве-гирденуьт э жергегьой партизангой Греция.

Вогошде оmore бэгьдо эз Келе довгIой Ватани у нуввуьдени стихигьо. И сборник эну гьисди пенжимуьи книга. Э и песини сборник эну «Салгьой зинде гуни» дешенде оморет э песини салгьо нуввуьсде оморетгьо стихигьо ве поэмагьо, гьемчуьн е ченд десдонгьо эз фольклор тати, комигьо дофус зере не оморетгьо.

«Месохит зобуни
эри еки
Дусди гердунит
э глэрей еки...»
(Нуьвуьсди эпикур — гъэди —
мие философ вилоет Греция)

ЭЗ РЕДАКТОР

Автор эни сборник — Яков Ильягуев хъхсуьл оморн э дигъ Мюшгуьр (Нюгди) э 1916 сал.

Э 1932—34 салгъо у хундени э педтехникум шегьер Дербенд. Гье эзу вэхдевоз сер гирде нуьвуьсдени суьфдеи стихигъой хуьшдере. У стихигъо дофус зере оморенуьт э газет «Зэхьметкеш».

Э 1938 сал у кор сохдени э редакцияй гозит «Зэхьметкеш». У стихигъо бируьт эз товун тозе зиндегуни моьлугъ эри жофо кешгъо ве диеш.

Э 1928—29 салгъо Яков Ильягуев увэхди лап жовон гьисди пой бирэхъне э пелуь верие шоволлей эдри э гъултугъ доноре гъэм гозит «Зэхьметкеше» мигешд э гъэдиме кучей жугъуру (Таги-заде) эже кура мибисдорут унжиге могьлугъ татгъо-иеудигъо. Яков э сеслей жовони-глэили хуьшдеревоз хъэрой сохде мигуфди: Восдонит, гозит «Зэхьметкеше, зунит данит тозе хэбергъо... Гье эзи салгъоревоз у куьнд бирени э редакцияй газет...

Э вэхд Келе довгЮй Ватани у бири э фронт, бесгъуни берде э гъэршуй фашизм.

Э еки эз бесгъунигъо у офдорени э дес хунхуре фашистгъо. У э е ченд хъэрмэхъгой хуьшдеревоз — есиргъо-дагестани — гъоревоз неденишире э четини ве секонеи эни кор, вирихденуьт эз пөнжей фашистгъо. Песде угъо гуьрд биренуьт хьофд есиргъо — дагестанигъо э десдей партизангъой Грецияревоь, э угъоревоз э еки женг берденуьт э гъэршуй беде фашистгъо — дуьшменгъой эн гъеме хэлгъгъо. Унегуьре е ченд стихигъо дарафдетгъо э и сборник гьисдуьт эз товун игиде десдегъой партизангъо — андартгъой Греция гъэдиме вилоет Эллада.

Автор эни сборник «Салгъой зиндегуни» нуьвуьсди и песини салгъо е ченд тозе стихигъо ве чуькле поэмагъо, угъо дарафдет гъемин э и тозе сборник. Меселен: стихи «Шиновит сес мөре» — Иму бироргъо Небошим гъэлет

Биьйт бедире

Сохим зу нэгІлет,

Э зугъун тати

Шиновит мере
 Хэлгъгьой Кавкази
 дес дим екире.
 Ёс гирде нуьшдет
 Шогъ догъ не Эльбрус
 Кими кукгьойму
 бирет бинемус,
 Хунегъо, дигъгъо
 селт вачарусдет
 Дедей не бала
 оворе бирет.

Яков Ильягуев эз зуревоз бэхш вегирде э литературайму.
 Омборе стихигьой энү тержуме сохде оморет э зугъун уруси,
 дофус зере оморет э гозитгъо: «Даг Правда», «Избербашский
 рабочий». Е ченд стихигьой энү дофус зере оморет э сборник
 «Дагестан литературный 1990 сал» э зугъун уруси. Э 1994
 сал э книжный издательство Махачкала дофус зере омори
 книга — «Сыны Дагестан» э зугъун уруси.

Э и тозе сборник «Салгьой зиндегуни» дарафди эз фоль-
 клор тати—неудигьой Мизрэхьи комире у нуьвуьсди ел ченд
 салгъо пушоте угъо дофус зере оморет э газет «Ватан» угъо
 гьисдуьт—«Етим Мелуьк», «Дуь хьэрмэхгъо», «Хэйр не Шейр».
 Автор диеш нуьвуьсди стихигьо эз зиндегуни вилает иму э и
 песини мэхьэлгъо; меселен э стихи «Мугъоет бошит», шогъир
 эдей гуфдире

Чуьни тэхсиркори эн рэгIнет
 Дургугъо, шефдгъо серрэхьбер бирет,
 Вилеете гирдет э дес ишу
 Девлет талавури «сэхьибуьт ишу».

— — — — — — — —

Э гIэрей эни е ченд салгъо и пенжимуьн сборник стихигьой
 энүни. И сборник гуьнжунде ве дофус зере оморени э гIуьзет
 80 салию. Стихигьой Я. Ильягуев дофус зере омори э альма-
 нах тати, гьемчуьн э гозит тати «Ватан».

А. РАФАИЛОВ,
 журналист.

С Т И Х И Г Ъ О

ШИНОВИТ СЕС МЕРЕ

I

«...Месохит зобуни
эри еки,
Дусди гердунит
э гІэрей еки...»
Гъечи нуьвуьсди
Эпикур¹⁾ у вэхд...
Едигор гъишди
Мозол — гъеми бэхд.

II

Иму бироргьо
небошим гъэлет
Биййт бедире
сохим зу нэгІлет,
Эзугьун тати
шиновит мере
Хэлгъгьой Кавкази
дес дим екире.

III

Ёс гирде нуьшдет
Шогъ догъ не Эльбрус
Кими кукгьойму
бирет бинемус,
Хунегьо, дигъгьо
селт вечарусдет
Дедей не бала
оворе бирет.

IV

Э догъгьой Кавказ
несоxim довгІо
Нуьшде э межлуьс
унжо дим шовгІо.
Э кесгьо имид
гъич вэхд мебошит.
Нобу - нобуден
боворин бошит.

V

Номус не хьурмет
 хэлгъгьой Кавкази
 Э лэгIэй гьеме
 гьисди тэгIрифи,
 Биёйт бироргьо
 дорим гIэдоте
 Обурлуй сохим
 сипре рушгьоре.

VI

Россия эниму
 келеи бирор,
 Эй гьеме кумек
 гьисд Офирегор,
 Рафдори сохим
 эеки иму
 Куьрпи вокурде
 гьоимлуй муну.

**1995 сал
 Избербаш.**

(Эпикур—гъэдимие философ вилает Греция.

ИХЪДИБОРИ НЕ МУНДИ

Дума ухшеш зерε гъэриш базар
Нисди вегируь уре ε назар,
«Сохденуьт хъэрой эз буше гофгьо:
Мисохим эй хэлгъ хуб-хубе коргьо!»

Расди дургуни гуфдирε гофгьо
Очугъ мэгIлуьмуьт имбуруз угьо,
Дедей гIэилгьо сохдени минет
Пенсия кеми-сади си гьозэр.

Россия! Шинох хосдегор туьре,
Гелмегьо гьерки эдет гуфдирε:
«Иму мокуним чуь герек гьисдиге
Пул мидим ε гъэрд «кумеки» сохде...»

Текей, Россия, бовор мисохи
У гофгьо гьеме пойпичек туьни,
Россия, сэхд ги девлете ε дес
Боворин мебош ε гелме ε кес.

Воку чумгьоре дениш ε гьеме
Хосдегор туьре шинох эз гьеме,
Де бовор месох ε куьгьне гофгьо
Э гъэриш Дума гуфдирε речгьо.

Гиснеи гьисди, корсуьзи омбор
Вилеет хосде кор дане сервор,
Жиге мэхьсуьлгьо бирет куьлевуьш
Э пушо салгьо мидорут товуш.
Имбуруз угьо ранжбере гешде
Шев не руз эдет езугъ гиристе.

Дуьзди не шефди эдет зигьисте
РэгIиет гьисди эзугьо хэсте,
Куьгьне депутат синере куде
«Мере игиле вихит дуборе.
Ме кор мисохум эз дуьли-жуни
Девлете доште нисохум пучи».

Э вэхд виборгьо рэгIиет гуфди:
Э куьгьне десте ихъдибор нисди,

И чор-пенж сали сохдет вогоруш
Гьемин гофгьоре, э тегьер ворущ.

Навад шешимуьн пуьрсире эз ме
Чуьни фикир туь негуи э ме,
Песде гуфдурум: Туь хош оморей
Навад пенжире э рэхь декуьрдей?!

Эри Россия мозоллуь гердош
Эри рэИнет хуби биерош!
Депутатгьой Дума эз дуьли гердо
ШовгIошуре э жиге биеро!

МУГЬОЕТ БОШИТ

Чуьни тэхсиркори эн рэгIнет
Дургугьо, шефдгьо серрэхьбер бирет?
Вилеете гирдет э дес ишу
Девлет талавури «сэхибуьт ишу».

Гьерки э вэхдю эдей гуфдире:
«Ме мисохум сирои ишмуре,
Гиснеи гьемишелуг нисд мибу,
Гьэгытии изму де гьич-нибу!»

Сирои ишмунит, омбар расди!
Вилеет сэхьибсуьз хьисоби гьисди,
Эй гьеме бири очугьэ базар,
Нисди е кес вегируь э назар.

Пойпичекуьт гелмегьо руз не шев,
Дур поит эз угьо э минжи эн шев,
Коре сохденуьт э тегьер чумбенд
Мугуи-дузи, дуьруьсди, сэхд-бенд.

Ме бендейтуьнуьм дусде Вилеет
Чуь гуюм, эки сохум шукоет,
У салгьой довгIо э ер омэре
Сер гьуз биренуьм, чум гьэрси бире.

Эз гIов, эз гIэтош ведироморей
Э сер дуьшме зэхмгьоре овурдей.
Гьинорменд бире, гьемнге жоборд
Хэлгь туь дуьшмере сохди борде-борд.

Офдорет эеки десдегъо бире
Буше гофгъоре эдет вэгъз доре,
Муьфде пулгъоре хэржи сохденуьт
Могълугъ ишуре э меджлис вихуьт.

Е бенжис богъэ хэреб мисоху!
Бегьер нирасуь, гъеме пуч мибу,
Шев не руз хов ниев у богъбоне
Текей бенжисе темиз несоху.

Мугъоет бошит, хэлгъгъой Вилеет!
Э меджлис гьеркес бирден недаравт,
Рэхъбер гереги—хубе кор дан

Гушесур нэгъэ, фемлуь-гъемедан.
Небу-небуден надан бу гъисмет
Биеру бедбэхди эри рэгъиет.

ВАТАН ГІЭИЛИ

Э вэхд жовони улкегъо дирем
Гъони э пири кем гложиз бирем,
Эжеш биремге, эри ме ватан —
Уьзге улкегъо бире нидануь!

Э чул-пелесе мемзуьл ме бири,
Шегьер гіэили э дуьл дебири,
Унжо гуфдирем: эриме ватан —
Уьзге улкегъо бире нидануь!

Новиети не сохдуьм ме у вэхд
Шуькуьр мисохдуьм бу мере е бэхд,
Эз кулей доргъо эриме ватан
Э минжи сэхъро бире нидануь!

Шев себэхъ сохде э ён дерегъгъо
Согъбоши сохдем эз астарাগъо,
Песде гуфдурум-гъэрибе чулгъо
Эриме ватан бире нидануь!

ЭРИ БОРУИ ДЕРБЕНД

Эз улкей Юнан те гьемей Кавказ
Сес доре нум туь чуьн симгьой эн саз,
Шогьиргьой Восток нуьвуьсдет Наме
Эри туь, Бору, — тэҕрифи гьеме.

Шөвгьо астара э сер туь нуьшде
Рузгьо суьмуьргъ-гъуш пар зере гешде,
Э Кааба рафдет десдей кервугьо,
Эз ен туь Гьеле гирошдет угьо.

Булутгьой асму гъуз бире дуллу
Сер зере э туь, нэхчлуье Бору,
Гьер гирошдегор гуфдирет-Салам!
Туь жогьоб дорей-элейкуьм Салам!

Эри туь, Бору, гоф сохди эз Нил
Э ер овурди Искендер Игид:
«...Э догъгьой Кавказ те гловгьой Каспи
Муьхькем-гъэлебенд Бору поисди...»

Э гуьрг чарусде у довгосохгьо
Шегьере пойшиш сехденуьт угьо,
Хьуьршлуье дуьшме кешире шимшил
Моисд хэлгътуьре бигьилут соил.

Не хонгьо, беггьо, оmore шогъгьо
Бинелуь екиш не бирет угьо,
Нишоне мундей, гъэдиме Бору,
Гъэлере дошдей эз дуьшмен буру.

МИГИД БЕСГЪУНИ, МИГИД ТОВУШИ

1

Дуь гьозор зиед салгьо giroшди
Э гьер куьнж хори жугьур зигьисди,
ШэгІм хьэшд шевире хьозур сохдет
Эри Хьэнуко, эжеш зигьисдет.
Эз тиро хунде гуфдирет гьечи:
«МигІид шорини, мигІид товуши!»

2

Э у куьгьне-гъэдимие девргьо
Э Кавказ э гъэд бурмее догъгьо,
Гъэѳм ме зигьисде сидуре дошдет
Мегь Кисливе фирмуш не сохдет.
Хьэшд шев э хуне шэгІм дегесунде
Э ер овурдет Бесгъуне вэхде.

3

...Ушев зимисду э ерме мунди
Дегь сала бируьм, верф э хори,
Э гъэриш хьэет эри гьер хуне
Минорум шэгІме, тиро э десме.
Михундум лесде э иврит гофгьо....
Гуфре: ...Легьедлигь нир шил Хьэнуко.

4

Кими вэгІдогьо дира мигирдуьм
—Э хуней кесгьо ме шэгІме нинуьм,
Дедей мигуфди: «Мисвое кори
Воро, балайме, мебош туь гъэгьри».
Гьечи и хьэшд шев ме э гьер хуне
Мидуьруьм шори, норе шилхьоне.

5

Гьеле э увэхди недануьсдем
Чуьниге метлеб,—шэгІмгьоре норем,
«Хьэнукоини-мигІид Бесгъуни...»
Гьерки мигуфди, мисохдуьт шори.
Сэхьиб эн хуне согъбоши сохде
Рэхь мисохд мере жунсогьи хосде.

САБУР НЕ ГЪИСМЕТ

I

Гирошдени девр, тозе оmore...
У силис сохде куьгъне торихе,
Хуби, зобуни очугъ бирени
Инсонгъо уре гьерки дирени.
Э и хосиет э сер эн Хори
Эдей гирошде черх зиндегуни.

Э гъеме девргъо вогоруш бире
Эри шивдо гъо едигор мунде:
«Хуби зендени энжэгъ хубире
Зобуни зендени энжэгъ бедире!»

Бебе эз писер эдей гуфдире:
«Месоҳ хэлефме и шефде коре,
Меш э вэхдгъой ме гъэлети сохдем
Дениш туь э ме э чуь руз мундем».
Э гуц не гирд гофгъой бебере
У эдей сохде тозе угъоре.

II

Бэхшлемиш сохит шимү хундегор
Вогоруш сохде биёрум э ёр,
Чуьтам гъисмет мере бердиге
Э гIэрей догъгъо, гIовгъо шендиге.
Гъич е гоф не пуьрси гъисмет эз ме
Не гуфди: «Туь, кук дери э дес ме.
Э сер туь миёв четине коргъо,
Микеши зиллет, микеши жофо,
Хилос мибоши, мимуни зинде
Бесде эз угъо эри нуьвуьсде.

III

Элллада, туь фирмуш нисе бире
Пур сохдей эз гофгъо дуьм мере,
Дануьсдем ченд гъозие—гъэдергъо
Еревурд мундет эри ме угъо:
Гъэдиме Акрополь э ёрмени

Эз Афина у чуьтам ведини,
Туьфенг э душе бирем унжиге
Эзже Марафон видовусдиге.

«Сабур инсоне э женнет берде—»
Гуфдирет гъезел ченд девр пушоте,
Сабур инсоне у хилос сохде...
Гъисмет увэхди шогъид поисде.

IV

Гофгьо, коргьо гъисдуьт зиндегуни...
Гюси биренге месох зобуни,
Нобу-нобуден сабурсуьз бире
Нифри сохи гъисмет хуьшдере.

ДУСДЕ ХЬОВИРГЬО

(Бэхшвегиргьо—Дуьимуьн келе довглой
гьемей гьуьломи)

1

Дуь инсон шинох бире мидануьт
Дусде хьэрмэхь мунде нидануьт,
Чуьнки хьовири гьинормендини
Эй дошде уре—у кор мердини!

2

Тэхди Сулейман—тэґрифе нуми
Эй хубе дусдгьо нишоне уни,
Хубе дусдире нисди гьич гьимет
Дире шинохэ дорени лезет.

3

Шинов мере туь хьовир Мизрэхьи
Шасд сали сохденим хьэрмэхьи,
Э гьэгь гьуьлом мэгьлуьми дусдиму
Белки нисдиге э ухшешиму.

4

Шоробе э жом декуьрде нори
Э пушой хьовир, борухо сохди,
Гуфдурум у вэхд,—Туь гьисди согьи
Гьенжире мее, хосдум жун согьи!

5

Ме эсер лодка э дерёгь Эгей
Э ёр омори унжиге Еней,
Туьфенг э душе э гьэрей догьгьо
Шекуьл туь бирден поисде унжо.

6

Туь э расдиге бовор сохдиге
Чуьтам э ламейд¹⁾ боворин гьисдге,
Чуьшме э минжи руз тор бисдоге
Мигердуьм туьре те ме вомунде.

7

Товуш Менг шеви э товуш чуьшме
Гьич вэхд ухшеши зере нидануь.
Ченд ногьогьэ «дусд» жигей е хубе
Э зиндегуни гирде нидануь!

(¹ Ламейд—э гьэдиме зугьун иврити
гьисди Талмуд—хундеи.

1995 с.

ФИРМУШ НИБУ

Э ёрмени дедей туь дес, руй шушде
Эри шоботи шэгІм дегесунде,
Песде гуфдире борухо сохде:
«...Легьедлигъ нир, шил шобот гъодиш».

Э Ирец Исроил ме гъисмет бире
Э дивор менуьм зу шекуьл туьре,
ШэгІм шоботире муьнуьм э пойне
Борухо сохде э жигей ту: ме.

«Ёр биёр мунош туь эри дедей...»
Э худо минет сохде гуфдирей,
Э дуьл туь пэхъни е метлеб добу
Лово мухосди у руз кей мибу.

Э гъэриш чутгъу гъуьжуьм туь пэхъни
Э тегьер зенгъой догъи— мизрэхъи,
Гъобой сермеи, чарпас нуьгърен
Э тен туь вери э пушоймени.

Э 78-ди э салгъой пири
Туь хунде лейло фирмушц небири
Хьололе зен дигъи—мюшгуьри
«Шир ковтер хурдем», — мигуфдири.

ЖОН ДЕДЕЙ

Фирмуш нисохум никигьой туьре
Э ер мийёрум тэхьле рузгьоре,
Эз си салай бие зен мундей
Хьофд сала куке туь келе сохдей.

Э ёр мени чуьтам гъуьжуьм туьре
Тимор сохдем, дугмее ловгьоре
Моч сохде, ме гІэрс рихундем
Э герден туь дедей гъэл дешендем.

Гье гуфдурумгеш, ченд нуввуьсдуьмге
Гьич ниварасуьт у рузгьойму дедей,
Э ён Бору¹⁾ тефило хундумге
Фирмуш нибү дердгьойму жон дедей.

Эз гъэргъи себэхь туь э кор рафде
Хьофд сала гІэил э тэхьно мунде,
Согъ руз туь э кор дуьл посо бире
Мере туь дедей э ёр овурде.

Э 80 сали фирмуш не сохдем
Никигьой туьре э дуьлме дошдем,
Э шовол ме туь пелуь вонорей
«Воку хэлеф мё,—дердлуь гуфдирей.
Те нефес дери фирмуш нисохум
Эри рузгьой туь гъурбу мибошум.

(Бору—«Боруй гІэрси» э Израил, э Еру-
шолем.

ГЪОЗГЪОЙ ГЪОВОИ

Эз себэхь э руз знимисду
Гъэриш асму торики бу,
Э сер мэхьсуылгьо верф вобу
Олхоин угьо нуьшдебу.
Э чул—пелесе э жерге
Доргьо поисдет бирэхьне.

Бюл-бюл догъи э ён луле
Поисдебу э сер лугье,
Пардуьшгьоре квра сохде
Жендеке у депучунде.

У асделе эдей хунде
Дерди дуьле вогу сохде,
Эз гъэд асму у сес шинре
Сере тик гирд эри дире.

Бюл-бюл дире чуьтам рафде
Сипре гъушгьо шори сохде,
Воисд уре гъэриш бире
Э жергешу эри рафде...

Дуьл бюл-бюле эй дануьсде
Изму гъэдуьр дан воисде,
Нобу унжиге гъич е кес
Гуш венуь э у раче сес.

Десде—десде сипре гъушгьо
Гъэнет зере рафде угьо,
Верфе хуно сип—сипинуьт
Дуьле угьо шор сохденуьт.
Рэхь энугьо бу э Восток
Темизе жинс, дуьлгьошу пок.

Ки мигуфди дие угьо
Нивогошдуьт де посово,
Мескен зере шор мизигуьт
Ватан иму гъисд мугуют.

ФЕРЗЕНД МИЗРЭХЬИ

I

Гьер инсон хубире неданугьо
У сэхьиб хьюърмет бире нидану,
Ферзенд дедсе фирмуш сохугьо
Эз глүьлом лезет дирe нидану!

Дурфу омоге, громгьош' бисдоге
Эз дуьшме е дусд бире нидану,
Булутгьой асму гьэрши бисдоге
Эз зобу е хуб бире нидану!

Чуьшме эз Мизрэхь веде бипенге
Э рачию кес бире нидану,
Е инсон хэлгь хуьшдере не хосдге
Уре дин, имон бире нидану!

И глүьломе пачигьою гьисдге
Чуьн рачи Мизрэхь бире нидану,
Рач имуним, гуьзелгьо гуфдиге
Чуьн гьуьжүьм дедей бире нидану!

Эгер дуьл эз бине гьэлп гьисдиге
Эй энү дерму бире нидану,
Е инсон бихьюърмет бисдоге
Логъманиш') чоре сохде нидану!

II

Ферзенд Мизрэхьи шев себэхь сохде
Э дор зейтуни куме вокурде,
Шегьер глэили, дедей чум глэрси
Эз ёр унжиге фирмуш небири!

Сабур инсоне э женнет берде
Хьюърмет энү пуч бире нидану,
Гьонун нисди, восдони гьисмете
Чуьтам менг чуьшме бире нидану!

Бенжисе' доре дошдге э гьэд богь
Бегьерлуье дор бире нидану,
Кавказе гьисди тэґрифе шогь догь
Эз фикир фирмуш бире нидану!

Е беде инсон зобуре э хуб
Хьэлово сохде у женг мисоху,
Э гьемей улке шивиш менгену
Эри гIуьлом хуб бире нидану!

Гъуьбеи Зогьир гьечи нуьвуьди:
И гIуьломе гьич эхию нисди,
Воисд сад зигь, вонсд сади бисд,
Гене эз гIуьлом бирази рафди».

Гуфдирени: гьер' инсоне бэхши
Белки гьисмети, ү бире мидану,
Э зиндегуни мэгIуьм бирени,
Хуб не зобу вир бире нидану!

1996 с.

Э ЕР МЕНИ

Э десдей партизангьо—антифашистгьо дебуйруымгьо вэгI-
до э Греция, э суьфдеи рузгьой 1945 сал э шегьер Афина э
ме вохурдени е ченд легионергьо—солдатгьо, офицергьой Ве-
ликобритания, эз Каира оморетгьо. Угьо хьозур бируьт эри э
дуймуьн фронт рафде. Э гIэрей энугьо дебируьт солдатгьо,
офицергьо—ферзендгьой Израил эз Палестина оморетгьо,
угьо бируьт танкистгьо. Э гьул гьемешу вебу Мегин Довид,
шинохдум эз дури.

...Мере э угьорево бисдо ихдилотгьо, угьо дануьсдуьт чуй-
таме оморе гьисмет биремге э Греция. Э гIузет энугь солдатгьо,
нуьвуьсдем и кутэхьэ стихотворениере.

I

Мегин Довиде диренуьм суьфде
Э гьул эн солдат тов—тови доре,
Пой норум тэгIди диеш куьнд рафде
Шолум алейхим эри гуфдире.

II

Иму, екире дире шинохдим
Ферзенд Исроил гьисди дануьсдуьм,
Гуфдурут: «Гьсдим эз Палестина
Зигьисденим э Петах—Тиква».

III

Игиде бэхше вегирдет гьэьм ме
Э вехд довго э гьэршуй фашизме,
Омбаре кукгьо жун гьурбу сохдет
Танкист, артилерист, летчик бирет.

IV

Шешкуьнже Мегин эз Палестина
Сегьмсуьз рафдени э гьэршуй дуйшме,
Кукгьой Исроил э танк венуьшде
Э Бавария э женг дарафде.

V

Ме недануьсдуьм гьеле увххди
Падшогьы Исроил мибу—Вэхди!
Голут варасде эз диаспори
Кура мибошут гьэьм гье и зурн.

1993 с.

ШОЛУМ ФУЪРСОРЕНУЪМ

I

Шолум берит эз ме
Э Ирец Исроил
Эри хэлгъию
Эри Ершолем,
Эри ферзэндгъо,
Невегъойме,
Эри шинохгъо
Хосдегоргъойме.

II

Шолум берит эзме
Эй гъэйм Гуьлистон
Еравуьш гъисдигъо
Чуьн бергьер бустон,
Эри шегьергъо
Хуьшге хоригъо,
Доргъой зейтуни
Богъгъой онгури.

III

Шолум берит эз ме
Эри журнал
«Говлеи»
Эри шогъиргъо,
Нуьвуьсдегоргъо —
Ватан гІэили
Э ёр биёрго.

IV

Шолум фирсоренуьм
Эри гъеме дусдгъо —
Дербенде фирмуш
Несохдегоргъо,
Унжиге дедей
Хунди лейлоре
Эз Худо гьербо
Хосди ловоре...

V

Шолум фирсоренуым
 Эри ейлогъгьо
 МэгІдон тэгІрифе
 Раче мейвегьо:
 Доргъой Онори,
 Гъэйси, хилмови,
 Хори шолуми.
 Чешмей эн дусди.

VI

Гъисмет имуре
 Гъишдге вохурде
 Шори мисохдум
 Ме шиरो хунде,
 Лово хосденуым
 Эри шинире
 Бикел э сегъне
 Мугъом хундере...

ЧУЪЛ ПЕНЖ ЖОБОРД САЛГЪО

Текей е нефес дери э жугъур
 Фикирю гъисди э цион эз дур,
 Дуь гъозор зиёд — салгъой голути
 Ершолем э дуьлгъо зигъисди.

Шеш куьнже мегин э рэхъ поисди
 Эдей гуфдире, — «Голут варасди!
 Ферзенд Исроил эй Олим бире
 Зу бошит тэгІди э рэхъ офдоре».

Э гъуьлгъой гІуьлом гуфдирет увэхд...
 Падшогъ Исроил зиндеи гьер вэхд,
 Дир, зу микешуь Ершолем
 Гъэйм иеуди мибошут олим.

Имбуруз эй туь чуьлпенж сал бири
 Салгъой бесгъуни, оводунен,
 Э мескен гъэймгъо туьре гъисд жиге,
 Исроил, нуьшдей гъоим э жерге.

1993 с.

ТЭГІРИФЛУЫЕ БОРУ

Эз хьофд салеи эз келетегьо
Эдем шинире ижире гофгьо:
«Довид падшогоь Исроил зинден,
Мескен иеудигьо унжигеи —
Э Ершолем э хори бебегьо
Э Бит—Гъемигъдош хунде тефило!»

Э дерд—дуylesди дебире вэгІдо
Гуфдири гъэйм ме — «говлеи гердо!»
Э тараф Бору эривогошде
Лово мухосдуът — эй рафде зуте...

Медирем муьгІуьжуьзгьо увэхди...
ГІэилгьо, дедейгьо пиргьо тэгІди,
Гъемешу бирэхьне гьозор зиёдте
Биренуът гьовре эеки зинде.
Те нефес дери э гъэл эн еки
Чумерэхь бирет э рэхь говлеи.

Гъэйм Исроил э чор тараф хори
ГІэрс тигьи сохде имиде бесди,
«Эри вогошде мэхьэл гье имбу
Э пушой Бору мипоим иму».

Туь Бору могъбул гьоим поисдей
Сабурлуь бире е гоф не сохдей
И буьвөр салгьо туь ёслуь бире
Э гъэйм Исроил чумерэхь бире.

Сенгъгой туь Бору могъбул поисдет
Э гъэйм Исроил чумерэхь бирет,
Изму у могълугъ есир буьруьтгьо
Кура поисдет э ён туь угьо.
Моч сохде туьре тефило хунде
Ярагъой туьре согъолмиш сохде.

Вомунди гьеле э сер туьовил
Комире овурд подшогоь Бовил,
Бит-гъемигъдоше вокурде тозе
ГІэрсгьо, охгьо мибошут шушде.
Овил увэхди вепирде миёв
Комуне ченд ранге—у шерт медиров.

БАТАН БЕБЕГЬО

Э и ченд бенд мэгИни нуувуьсдемгьо эз товун гъэЙм Исро-
ил, чуьтаме э голут гъисди зигъисдетгьо омборе девргьо ва-
тансуьз э гъэриш гьер жире умогъгьо. Угьо гъич вэхд фирмуш
не сохдет Ватан ишуре хори эрец Исроиле, тоб дорет, хижо-
лети вегирдет имидлуь бире, ки миёв у руз, могордут гуфдире
э ён гъэдиме Бору э Иерушолем. Угьо зигъисде э Эрец Исро-
ил нуувуьсде гъишдет эри гъемей гIуьлом верзуьшлуье—гье-
мишелуьге Киниг—Киниггьо.

I

Гъушунгьой Бовил¹⁾ шишире омо
Э Эрец Исроил угьо диромо,
Ершолем бисдо хэребе²⁾
Бите—Мигъдош гъемею лербе.

Кукгьой Исроил жоборд поисде
Э гъэршуй дуьшме эри женг сохде,
Эз келе те чуькле э пой поисде
Беде дуьшмере эри венгесде.

Лешгер эн дуьшме гъувотлуь бире
Минкинсуьз угьо гъишдуьт Ватане,
Гуфдурут песде: «Дир, зу могордим
Фирмуш нибоши Ершолем...»

Сер гирде омо рузгьой голути
Бэхш бисдо гъэЙм э гъемей шар хори,
Песде эз угьо буьвер—буьвергьо
Куч бисдорут э Кавказ э догъгьо.

II

...Гирошдуьт девргьо—салгьой голути
Э диаспора э гьер куьнж хори,
ШовгIой Довида³⁾ фирмуш не сохде
Угьо тоб дорут гье лово хосде.

Сургьой гIуьломе хуб бу дануьсде
Расди, дургуре У очугъ сохде,

Омон иники, гьер коре вэхди
Сабурлуй бире у хубе бэхди.

Серкуше салгьо эхирю бире
Мэглуйм бирени эй олим бире,
Э Ватан бебегьо эри вогошде
Экин эн Цион рэхьэ вокурде.

Шеш куынже Мегин э пой поисде
Эз гьер тараф рэхьэ бирмунде,
Ферзэнд Исроил гьул гIэнл гирде
Э Ватан бебегьо эдет вогошде.

¹⁾ Бовил—Вавилони э пврити

²⁾ Ершоленим бисдо хэребе—у бири суьден гиле.

³⁾ Шовгьой Довид—Им ншкохах Ершоленим тишках немини.
(Э генер Ершоленим ме туьре фирмуш сохдумге расди гьулме
хуьшг гердо).

ХУБЕ ГIЭДОТГЬО

(КУТЭХЬЛЕ)

Э Мизрэхь э Кавказ э гIэрей догьгьо
Зигьисдет гьэйм ме омборе девргьо,
Бирет угьоре хубе гIэдотгьо
Номуслуй бирет э гьер кор угьо.

Э коми жиге мескене зерет
Угьо э еки мугьует бирет,
Э гоф келете боворин бирет
Э гIэрей еки дошдет дустире.

Эгер гIэруьси—шори бириге
Келетей жэгIмет бири унжиге,
Сипре рушгьоре хьуьрметлуй сохде
Жиге мидорут э звер хуне.

Гьовол—зурновгьо э пушо дери
Бирор—доморгьо мисохдут шори,

Э хуней гІэруьс оmore угьo
Зере—вежесде мибисдо унжo.

Хэьгергилигьo гІэруьс э минжи
Чек зере угьo хунденуьт мэгІни:
Хунегьой дедей
Руфдени мунди,
Е шевле мигьмун дедей
Е рузле мигьмун дедей.
2 гиле

Гьоблегьой дедей
Шушдени мунди
Е шевле мигьмун дедей
Е рузле мигьмун дедей.
2 гиле

Бирор—доморгьo хэнжелгьo бесде
Хэьгергилигьo шэгІмгьоре гирде,
Жиис гІэруьсе берденуьт угьo
Э рэхь, э куче вежесде гьербо.

Гьовол—зурновгьo деруьт э пушо
ГІэруьс не домор угьoш э унжo,
Бирор—доморгьo кейф—шори сохде
Э хуней домор э дете рафде.

Чорекей шороб э е дес дери
Е нун тонун э буск дезери,
Е бирор—домор нуне гІэнж зере
Чорек шоробе э буз водоре.

Дес эн гІэруьсе гІэсели сохде
Дедей эн домор мисовусд дере,
Песде увэхди гІэруьс пой норе
Э хуней домор у диromоре.

П О Э М А Г Ъ О
С Т А Т Ь Я Г Ъ О

Э КИН 50-САЛИ ЭН РУЗ БЕСГЪУНИ ВАТАНИ

САЛГЪОЙ ЗИНДЕГУНИ

Чуь метлеб бу ме оморен эри зигъисде, кор сохде э и чуькле шегьерле (гъеле увэхди шегьер нум небу, поселок нум бу). Э нешинохэ, неди́ре жи́ге, поисди́гьо э гъи́рогъ дерьегъ Каспи.

Э чор тараф эни мибугъо шегьер поисдебу буругъгой нефти, кими́гьо мидорут нефть, кими́гьойге газ. Эз е ченд трубе́гьо шэ́гъмелере хуно мусухду́йт факелгъо, кими́гьойте эдембиру́йт бури́т сохде лу́гъонди́гьой хорире эри офде мэ́гъодоне, эри дану́ьсде экомини жер хори ги́рошдени́ге нефть енебуге газ.

Буругъчи́гьо мизигъисду́йт э палатке́гьо, э мезре́гьой гъи́рогъ дерьегъ Каспи, кифлетгъо́шу зигъисденбиру́йт э то́зе хунегъой гъэ́миши, вокурде о́моребу́гьо э мез ре́гьой э́н вокзал рэхъ о́гьуни Изберг.

Эз товун чуь кор бирени́ге (гъони э е́рме нисди) оморену́ьм э вокзал Изберг, у́нжиге си́ьфде дире́ну́ьм сара хуне ле́гьой гу́ьли, тенге ѓэ́релугъгъо э́жэ зигъисдембиру́йт е кем хэлгъ, довѓло варасде бэ́гъдо о́море ку́ра би́ретгъо. Е чуькле базарлеш бу у́нжиге. Е́кем дурте э́з вокзал поисдебу е чуькле ту́кун тхден про́мтовар не про́дукти, э́зу зе́вертебу столовая, поли́клинике не боль́нице э́з тэхде во́курде о́море.

Ме гъечи хуб фегъм сохде и то́зе мэ́гъодон нефть не газа, во́исд мере эри о́море зигъисде. Увэхди не дану́ьсду́ьм и жиге мибу гу́фдире е келе раче шегьер э гъи́рогъ пире Каспи, ку́ра мибо́шут хэлгъ эри кор сохде ве зигъисде э́з гье ме тарафгъой До́гъисту. Песде фи́кир сохд́ум-ми́ем инжиге мизигу́ьм, чуь кори́ш бисдо́ге мисо́хум, эхи́рки дур мибо́шум э́з идоре́й не корсохгъой э́ну се букве, коми́ки гьербо́й мере ого́л зерену́йт эри си́лис сохде.

Мере увэхди небу гъэ́нетгъой Э́рот, па́рзере ми́рафду́ьм э дургъо, е мескен офде эхи́рки дур бо́шум э́з кин корсохгъой идоре́й э́ну се букве.

Ху́ьурметлу́ье хунде́гор! Ме э́ришму овосуне нисе ну́ьвуьсдену́ьм, бо́вор сохит и го́фгъо коргъо гъеме о́морет э се́рме, чу́ьмени́гьо омбар би́рет, ѓю́вунсу́ьзгъоре э не́гьогъ хэ́токор хы́соб сохде и́шуре фу́ьрсорет э си́бирь, омбаргъо́шу не во́гошдет.

Э Талмуд вери:... Юпо бин Эмитей гуфдиренигьо е хундегоре мерд бире э девр хуышде. У эз Худо глоси бире венуышде э е геми (корабль) рафдени эри зигысде э е нешинохэ жиге, вир бу эз зир Худо, не винуь у сохде кор гьоре...

Ме эз дес екиш не вирихдем, энжэгъ жонден визор оmore эз дес энү недане корсохгьой идорей се букве, невинуьт мере угьо. Гьечи гьишдем шегьер глэили ре Дербенде, эжеки эз дуь салаиревоз зигысде келе бирем, эри ю бендгьой мэгIнире нуьвуьсдем, эжеш биремге Дербенд ватанмени гуфдирем. Э глэрей омбаре миллетгьо дебире гьербой тэгIриф дорем юре, буьзуьрге гьэле юре, одлуье Миноре юре, эз дуь лою бору поисде хьофд гьопу юре, богъгьой онгурире, доргьой энжили-гиденере, раче нерме савзегьой сер догъире.

Эзу руз ме оморемгьо э Избербаш эри зигысде э меревоз омори е гьолинде дело №... Инжи геш дуь, се гиле огол зере пуьрсиребу эз «гьозие-гьэдерме». Гьисдигьоре хуно гуфдирем эри энү лейтенант корсох идорей се букве. У мере варасире э темизе дуьлевоз гуфдирени эз ме: «Хьовир Ильягуев, ме ишмуре хуб варасируьм, допросгьо сохдигьо ишмуре (филтрация) репатриировать биренге эз Греция э СССР угьо гье ме дуз хьисобуьт, ишмуре э Дело хубе-гьиметлуьг документгьо дери, дие ме ишмуре инжимиш сохде огол низенуьм, кор ишмуре сохит.

II.

Е ченд салгьо giroш де бэгъдо (ме увэхди кор сохденбируьм э идорей ОРС Дагнефть), э 1995 сал гьеминоне мэхьэл бу Хьызгьил Авшалумов — мэгIлуьмлуь е писатель тати оморебу э Избербаш чуьн корреспондент газет эн «Дагправда» эри бэхш вегуьр де э партконференция. Хьызгьил шиновусде ме э Избербаш зигьисденуьм, пуьрсире-дануьсде ни хунеймуре. (Э е сара куьгъне хунелей гьэмиши зигьисденбу кифлет ме). Иму эеки вохурденим 15 сал giroшде бэгъдо.

Ме Хьызгьиле рэхъ сохде, у эз ме гуфди: «Гьэгьр мекеш, шуькуьр э Худо гьечи э еки вохурдейм, сох кор туьре э хьуьрметевоз, глэребир нуьвуьс стихигьо, ерөвурдигьо, альманах тати изму гьер сал ме-

диров. Бие элогьойму э Махачкала, иму кес нис дим, хьовир-хьэрмэхьим гьемиге дигь-жэгметн екиним, Мюшгуьре гьич фирмуш нисохим, эз деде бире дигь имуни...»

Иму эз еки жейле бире бэгъдо, мугуиге мере гъэнетгьо воромо, дуьл шор бисдорум, ловгьой ме э хэнде варафдуьт, песеде гуфрирум не гьеле шенде оmore ногьогъэ одоми нисдуьм, хосде гор гьисди мере, лап сэхьибсуьз нисдуьм, одоми хьуькуьмети-нуьм.

Корсохгьой идорей се букве э Дербенд бихь уьрмете-герексуьзе одоми хьиссб мисохдуьт мере, эй чуй эхи? Чуй гловун сохдем, эри «гражданин!» огол зере мере, гьеле одоми гъэзэмети небире э уьк-темиревоз, э жигей одомиетире хуно «хьовир» огол зсре, хьол-овхьолете пуьрсире.

Увэхди э ерме омо эз гофгьой эн шогьир Востоки гуфдиригьо эзи ченд девргьо пушо:

«...Э дес недан офдорѣ Недан хьиссб бирем,

Эри вогу сохде Гъэмхозне гешдем...»

Гуфдирени: глуйломе гъэгъ, гьисди дузе пеймуне, дир, зу гьеме унжиге дарафде, оммо и ники сабуьр-луь бире воисде. Нибу дануьсде гьисмет чуйтам мибуге э зиндегунн чуй бэхш миеруге.

Тэгрифлуье шогьир тати-жугьургьой Кавкази—зигьисдигьо э ш. Дербенд э XIX—XX девргьо Шоул Симанду нуьвуьсди:

Гьевел кук ме дуьм несиглэт ме туьре,

Воро месох бейбофон э дуньегъ,

Эзир эн черх гъэгъ офирн хорире,

Шор-хуьреми бире мегерд э дуьнегъ.

Еки хубини, екиге зобунн,

Еки мирав, еки нирав эз дуьнеегъ.

Еки тожирини, еки бедбэхди,

Гьич екишуш бине нинуьт э дуьньегъ...

(Эз поэма «Элеф-Би»).

Эзу корсохгьой идорей се букве 15—16 сал ги-рошде бэгъдо эзу вэхд... вохурдени э ме э кучегъ ой ш. Дербенд, гьечи ухшеш зеренбу мугуиге вече эз гъэриш глов ведиромори, дие гъизмиши недебу э у. Мере дире сере жумунд (еглнн «руз эхэйрбу» гуфди).

Хубе кор сохде хуби э глұьлом, зобунире киш мисоxу. Ворогъзлет бире э гоф і беде одоми бовор сохи, не э рэхъ эн уш бурай... гъечи гъэдэгъэ зерет эгъуълмендгъой глұлом э инсонгъо. Оммо биренуът недангъо гъемиге гъизмишгъо тож э сер варафдге, глұьломе угъо нисе диренуът э уьктемиревоз пенж руз хуьшдере гировунде, рэгъиете хуьърмет не гирде сергъово биренуът. Мозоллуь уре гуфдире, ки биреире дошде дануьс ге. Тож хуьшдере дошде дануьсдге.

Эзи се-чор сал пушо мере огол зерени э горвоенкомат шегъер Избербаш. Ме гъетте дироморе военком э пой вэхуьшде куьнд оморени эз ме, у мере жиге дорени эри нуьшде. Хьол-овхьолете пуьрсире бэгъдо гуфдирени: «Ме хундем и песини е ченд стихигъошмуре э газет «Избербашский рабочий». Ишму нуьвуьсдейт: «Дузи дирзу медиров э мейду... «Песде у вэхуьшде э пой меш вэхуьшденуьм, э дуьл шориревоз лов э хэнде вокурдени дер сейфе вегирдени е чукле пакетлере лов сохде уре (гъе э и туьтем дироморенуът эз корсохгъой военкомат), песде военком гуфди: «Э тапшуьрмей Дагвоенкомат ме ишмуре доренуьм Орден Отечественной Войны II степени ве удостоверение «Участник Войны». Чуьтем ишму нуьвуьсдейтгъоре хуно: «Дузи эхир дир-зу медиров э мейду».

Дес мере гирде омбаракбу сохдени военком песде поисдеторгъош гъемешу чекгъо зере омбаракбу сохденуът. Военком диеш гуфди, дуборе дес мере гирде: «Дузи эхир медиров э мейду...» Эз гофгъой ме

Е ченд мэхьэлгъо гирошде бэгъдо дорут ме ре справка эз нуминей Дагвоенкомат: «Ме эз март 1944 сал те май 1945 сал дебирем э вилеет Грециягъовхо бердетгъо эри азади ватан ишу э салгъой Дуьимуьн Гъемейглұьломие довгъо. И когъозгъо, документгъо гъеме дебирет э Дело, угъо э меревоз оморет эз Греция э СССР.

Э зиндегуни бэхшве гиргъой энуге Келе довгъо гирошди ченд жире коргъо, э гъисмет ки чуьтам биреге. Кимигъо ченд гиле яралуь бире хос биренуът те Берлин рафде, кимигъо эз суьфдеирузгъой довгъо яралуь бире рафденуът э тил, кимигъо э рэхъ те э мескенд фронт расире самолетгъой фашистгъо бомбагъо шенде э сер ишу пуч биренуът гъеле э тен ишу партал

солдати не варафде. Кимигъо э есири офдоре э лагергъой фашисти пчч биренуът. Кимигъойге вирихде эз лагергъой есири гъэриш биренуът э десдегъой партизангъо э дес фашистгъо дебире хоригъо, бирет кимигъо гъисмет берде угъоре э дуре вилеетгъой Европа ве Балкан э минжи дерьегъгъо, глэрей догъгъо э жергегъой партизан-антифашистгъо бэхш вегуърдет чуьн солдат СССР. Ве диеш, ве диеш. Гъечи бири, гъечи гирошди 1418 рузгъо—шевгъой ү Келе довглой Ватани.

Есир бири гуфдире солдат э гъэриш гъозоргъо, дегъ гъозоргъо у бегем гловункори? Бегем глуьлом сэхьибсуьзи, гловунсуьзеш эри гловун кор хьисоб сохде?

Хьофд есиргъор-дагестанигъо: сесе-лезгигъо, сесе-даргингъо, еки тат-дербенди жугъур Кавкази, вирихде эз лагер есири э недире, нешинохэ вилеет эз гьер тараф гловгъой дерьегъ Средиземни не Эгей э глэрей пичире бурмее догъгъой Эллада (Греция) оморе гъэриш биреним э десде гъой партизангъой ЭЛАС (Азадсохэ Лешгер Хэлгъ Греция). У рузгъо келеи энгуьшд расди пой ведибу эз парее жигей пой вокуй ме. Парталгъой тени эз ченд вилеет бируът куьгънегъо... дирегор сеч нисохд мере солдат комини вилеетуьмге, энжэгъ пенж куьнже ас тара мэглуьм нисохд солдат СССРуьм, гьемчуьн гъочу бируът хьовиргъойме. Э глэрейму дебу дусди, бирори, екире хосдеи, мугуиге иму ферзендгъой эн е деденим.

Э ерме мунди нуьвуьсдемгъо увэхди бендгъой мэглни эри дусд-кифлет жовони мере вонсд гъони э ер биерум эри хундегоргъо еревурдимере:

1.

Пинжек пембеи, шовол не шеи
Эз ченд вилеет э тенме вери,
Куьгъне чекмегъо, бируът той-тои,
Ухшеш низеруът угъо э еки.

2.

Мере, туь, дусд, мидириге гъони
Мигуфдири — не солдат не глони.
Чумгъой туь глэрси, э вэхд жовони
Бивэхд бисдорим жейле эз еки.

3.

Э дуре Улкегьо э гъэриби
Э гъэршуй дуьшме чуьтаме овчи,
Эдеме гешде э гIэрэй догъгьо
Партизан бире э гъэд умогъгьо.

Ме оmoreбируьмгьо вэгIдо 1947 сал гъеле поселок бу Избербаш, гирошде е ченд салгьо уре нум норут шегьер Избербаш. У бисдо еки эз ведилуь-одлуье шегьергьой, Республика Догъисту — шегьер, эжеки зи гъисденуьт чуьн е кифлет эз гъеме мил-летгьой Догъисту гъемчуьн эз де республикгьой-геш. Избербаш гъисди мэгIдон «черное золото» (мэгIдон нефть не газ)

Э жигей суьфдеине ремонтно-механически предприятие гъони у бири келе гъувотлуье промышленни завод, э мейдузигьой энугь (бугьо гъэмиш-лугъгьо мэгIдон маляри, одоми нисе зигъисдем-бугьо жигегьо) гъони поисдет жерге-жерге гъуьндуьре хунегьо, школегьо, хунегьой гIэили, техникум, больницы, поликлиника, гостиница, омбаре тукугьо, тозе банкгьо, заводгьо, фабрик парталдучи. Шегьере гъисди Дом культура, Даргински театр. Зигъисдегоргьой шегьере гъисди дачгьо, гъемчуьн гъисди базар колхоза, автостанция ве диеш.

Э и шегьер дофус зе ре оmoreт книгьойме: э зугъун тати — «Хэлгъме», э уруси — «Сыны Дагестана» (Кукгьой Догъисту») Э зугъун уруси тержуьме бире стихигьо, поэмагьо дофус зере оmoreнуьт э газет шегъери «Избербашский рабочий».

Э Избербаш зигъисденуьт омбаре бэхшвегиргьой Келе довгIой Ватани, угьо э довгIо рафдет эз Избербаш, вогош де оmoreтгьо гъемин кор сохдет э жигегьошу, э пенсия рафдет. Ме и ченд сали э пенсия рафдем, кор нисе сохденуьм.

Нединишире и 47 сали эдем зигъисде э и шегьер, оммо эз шегьер гIэилиме Дербенд гъич жейле небире, гъа мише оmore, рафде сохдем, эз гIэрэй жэгIмет дур не поисдем, э коргьой жэгIмети бэхш вогуьрдем, э шоригьо-никигьо дебирем. Гъербой э дусдгьо, хьовиргьо вохурдем, гъемчуьн э редакцией газет «Ватан» бэхш вегуьрденуьм.

Э ченд вилеетгьо, шегьергьо биремгеш гене Дербенд эри ме гIээиз бири, дусд бирет хэлгъ ю.

**Э КИН 50 САЛИ ДУЬИМУЫН ГЪЕМЕЙ
ГІУЪЛОМИЕ ДОВГІО
(1941 — 1945 с.)**

ЭЗ ЕРЕВУРДИГЪО

М келе довгІой Ватани суьперди э гьозоргьоре-
воз игиде жовоне гьэлхэндчигьой Вилоет Совете,
овурди хэребейгьо. Чуме рэхь гьишди кифлетгьой
невогшдетгьоре эз мейдуй довгІои.

Ме бирем, ме дирем у мейдон довгІоре, э жирей
тегерг бомбегьо тигьи мибисдо э хори, эз дурей энугь
веди нибисдо не асму, не хори шев не руз нефес
некешире у гьизгьине довгІо.

НэгІлет гердо э девргьо кигьо межбур мисохуге
хэлгь гьоре эри довгІо сохде, хун тигьи сохде, де-
гьо веди нибисдо не асму, не хори, гьечибу, гьечи
гиросди чор салгьо шев не руз нефес некешире
гьизгьине довгІо.

Бегем варасденини охвой энугь довгІо гиросдигьо
э Европе. Э гІэрей энугь игиде — гьэл хэндчине мил
летгьой Ватан дебирет эз ферзендгьой чуйкле
гьэйм татгьо—неудугьой Мизрэхьи—Кавкази. Э мей-
дон довгІои бэхш вегирде жуне гьурбу сохдетгьо не

вогошдетгьо руе дедей, хэгьер, руе гIэзизе кифлет, омборгьшу мэгIлуымсуьз гьисдуьтгьо.

Хуьрметлуье хундегор! Ме и еревурдире эдем нуьвуьсде э гIуьзет куьгьне корсох литературей тати—неудигьой Мизрэхьи бэхш вегирдигьо э кор эн гозг «Гьирмизине астара» чуьн журналист бирмунде талант вг божерени хуьшдере — Борис Натанович Михайлов.

Изму кутэхьле эз товун биографией Борис Натанович: У хьэсуьл омери э дигь гьэрчогь э '1913 сал. Э вэхд граждански довгIо кифлет энугьо кучмиш бире оморенуьт э ш. Дербенд. Бебешу муьрденге э 1922 сал у сер гирдени эри кумек сохде э дедешу. Эз гIэилиревоз у жофокеш бире дануьсдени чуьниге жофо, чуьтам миё зуьгьуьге э муьрс не зэхьметевоз.

Э 1929 с. уре фирсорени эри хунде э ш. Махачкала. Хундере верасде бэгьдо уре фирсоренуьт э фабрик э нум III интернационал, гьемчуьн у хундени э шевине курсгьо эң техник нормировшикгьо. Э 1932 сал курсгьоре варасде бэгьдо Борис Натановиче фирсоренуьт э Дагъ юн ш. Дербенд.

Э 1934 с. у добровольно рафдени э солдати, эже кор сохдени, секретарь эн комитет ВЛКСМ. Эз солдати вогошде оморенге Р. К. комсомол фирсорени Борис Натановиче э колхоз э нум Куйбышев ш. Дербенд культурник. Э колхоз э 1937 сал у гьомбул бирени э жергегьой ВКП (б)

Э 1938 сал Борис Натанович кор сохдени э редакцией гозг «Гьирмизине астара» жигегир жогьобдорлуье редактор. Э и мэхьэлгьо у бирени корреспондент эн ТАСС СССР э Дербенд ве районгьою. Э апрель 1941 г у фирсоре оморени э курсгьой журналисти. Келе довгьой. Ватани сер гирденге э гIэрей омборгь Борис Натанович рафдени э гьэлхэнд Ватан, эз жеки у нисе вогошде руе дедей, руе шегьер жовони Дербенд.

Борис Натанович гьемишелуьг гьишдени чум гIэрси, лов гирей кифлет хуьшдере, тгьониш ю келе не сохде духдерлею Хайка, недиригьо гьуьндуьре—чергезие балай гIэзизе, бебере, гьуьжуьм гIэилиюре тимор не сохдигьо, гьулюре гирде небердигьа э боггчей гIэили, не сохдигьо э юревоз возилегьой гIэили, гуфдирени: «Бебейме муно! Бебейме

шор биево!..» Эри гІэилгьо, невегьой хуышде Хайка ихдилотгьо сохдени ээ зиндегуни дедушка, шинирегор е де нешинох гьечи мидануь и духдер э беберевоз келе бири, дануьсдени хосетгьоюре, шинири ихдилот сохделоре. Хайка диренге хьовиргьо, шинохгьой бебере воисдени уре бурав тьэл гирде, моч соху у шинохэ, вегируь муьгьр гІэзизе э ёвлуье бебере. Косибе дедей дур баларе зере, чум гІэрон, нуьк-нуьки сохде рафдени эзи товуше гІуьлом.

Ме и ризгьоре э нуьвуьсдеки, э ёр ме сморени солгьой зиндегуни косибе жофокеше, ээ жовони элмуне мунде дедей ме Истир, комики э муьрс гІэзиегьовоз гІэил келе сохде, мэхьэл динжи вегирде у чум гІэрси вьгІдо-вьгІдо нуьшде вогу сохдени э ёр овурде giroшде тэхьле рузгьоре гуфдире: «гьурбуни дедей эри туь жон бала, э хок комини вилоетгьо гьоврей туь гьисди, дедей гьурбу гердо эри энү хокгьой туь...» Э ижире дердевоз чуме рэхь бире эри келеи кук ЕгІэгьуь, мундигьо мэгІлуьмсуьз э келе довгІой Ватани, у муьрде рафдени эзи товуше гІуьлом, гьочу гьисдуьт э садгьоревоз дедейгьо.

Зенгьойму гиристенге э вогу сохдеки хунденуьт э азербайджани ижире дердлуье гофгьо:

«Дердуьме дермон ким илер
Дерд улен гьэмхоне истер,
ГІэзиз бала довгІоде гьолен
Анаси гуьзи ёшлуь гьолер...»

Гьелбетте э ужире ёслуь мескенгьо дебиренуьт зенгьой азербайджани ве де миллетгьойгеш. Угьо екире дуьндуьрмиш сохденуьт, дердгьой екире вогу сохденуьт, гуфдиренуьт: дедейгьо гьеме екинуьт комини миллет бисдоге. Ме э е ченд ёслуь мескенгьо гьисмет бире шинирем э вогу сохдеки дедейгьоре, угьо чуьтам гьурбу биренуьтге эри гьеме балагьо, невсгошдетгьо эзу келе довгьо.

Э пушой ме гьони гьисди сирот эн Борис Натанович, чумгьою денишири э ме, мугуиге э дедей э ёр овурде эмеревоз giroшде салгьоре, чуьтам вохурдеймге э еки э редакцияй позет, «Гьирмизине астар». Иму екире куьнд шинохденбирим, хьовири, дусди дебу э гІэрейму гьемиге гьуншигьой екиш бирим.

Ки мидануь гуфдире имбуруз э коми вилоети,

э комини сэхьроиге гюврей эн жовон эн гьэлхэндчи
Ватан. Эфир комини дор хисириге гьемишелуыг, ене-
буге э гьэл чендигьо гьовхобергьо дегешдиге. И 50
сал бегьем бири эз руз Бесхуни, оммо хэгьер за-
рунжи гиристе гуфдирени: «Хэгьер гьурбу эри туь
жон бирор, гьэл туь дараво э герден хэгьер».

Гьер сал э рузгьой васал гдуш эн сэхьро оmore
нуьшде э сер гьоврей мэглюмсуьзе солдат у дун-
дугь зере хок гьоврере жив—жив зерени езугьлуье
тегьер, пезде пар зера рафдени э мескен хуьшде.

Э руз Бесгьуни гьеме сал хэлгьгьо э ёр овурде-
нуьт, гьэлхэндчигьоре, мэглюмсуьзгьоре, дезде-
гьой гуьлгьоре воноренуьт э сер гьоврегьошу

У довгю э девргьош фирмуш бирени нисди,
фирмуш нибошут бэхшвегиргьой энү. Чуьтам гуф-
дирениге татгьо—теудигьойму: «Эз гювгьой чойгьо
мерекем бисдоге эз луьгегьой доргьо гьэлем, нуь-
ввьсде варасдени нисди».

Дуьлме сэхд гурунд бисдо нуьввьсденге еревур-
ди эз товун гьэлхэндчи Ватан, журналист, корсох
редакцияй гозит «Гьирмизине астара» Борис Ната-
нович Михайлов. И бендгьой стихи мунугу еревурд
эри бэхшвегиргьой энү келе довгю, не вогошдетгьо
руе Ватан.

I

Э сэхьро, э е чул—биебу
Мейдон довгю ээже ү дур бу,
Эфир эн е дор дегешди жовон,
Эгьэд куьлевуьш нен гьэретикон.

II

Кифлет дуьлпосо гьисди тефьони
Э рэхь туь солдат, бошут гьуьлбуни,
Зарунжи гиристе эй бирор-хэгьер
Те муьрдею эз дур шинову хэбер.

III

Охвой эн дуьлгьо эй солдат Совети
Мундигьо э довгю, неварасди,
Гирошдге салгьо, гирошдге девргьо...
Фирмуш нисохут гьич вэхд невегьо.

IV

Расде шовгIой эн балай солдат —
«Бей ме муно!» — сохдени минет,
И пенжогъ сали довгIо варасди
Охвой энү вэхд вогоруш гьисди.

V

МэгIлуымсуьз муьрде у диеш дерди
ШовгIогъо гьеме дуьлхоши гьисди,
Шуморуш салгъо бире э васал
У тэхьле гIэрсгъо рихдени гьейсал.

1994 с.

ОЧОР

ПОЭМА

Дуьлгъой инсонгъо нисдуьт ухшеши
Гьэлпе нидани у бире пэхьни
Маре хуно хэберсуьз гезирени
Беде мэхъшово уре бирени.

Дуьл пэхуьр гьисдге соконо гешде
Э гьэд инсонгъо, сое зигьисде,
Чуьтам мигезуь нибу дануьсде,
Хьэрекет сохде эри фирмунде.

Ужире дулгъо парс гирде бире
Нифри мисоху худо угьоре,
Очор энугъо гьич герексуьзи
Дусдуьм гуфре миев э жансуьзи.

Нобу-нобуден туьре фирмунде
Очор дуьл туьре дануь вегуьрде,
Эри шинохде хьиллере тэгIди,
Гьелуьсди четин мибу увэхди.

ГЪЕВЕЛИ БЭХШ

Эз тирак вагон товуши дире
Паровоз мугун учмиш бире,
Эз глэрей догъгьо, бурмее рэхъгьо,
Веди биренбу сара хунегьо.

Гъисмет бисдорум э улкей Юнан*
Э минжи гловгьо, э мэгдон мифгьо,
Биренуым андарт э глэрей дусдгьо,
Сохденуым женге чуьтам э довго.

Гъисмет инсоне нибу дануьсде
Фикиргьой энуну чуьтам гиросде,
Эз товун игид жовон Искендер*
Э гьер тарафгьо рафдени хэбер...

Эз шороб Кармель бике декуьрде
Искендере хосдехунд гьенжунде,
Тэгиди гиросде рузгьой жоборди
Э Юнаң вогошде недануьсди.

Тэхд падшогьире э бивэхди гьишд*
Хосдехун-дуьшме, зигьисде негьишд,
Овурд эрию пэхьние глэжел
Бирден э дуьлю гуйге зе хэнжел.

«Еки хубини, еки зобуни,
Еки мирав, еки нирав эз дуьнегь,
Еки тожирини, еки зобуни,
Гъич екиш бине нинуну э дуньег*...»

Шоул Симанду—шогьир Шэс-бобо
Э Дербенд мэглуьм увэхди бугьо,
Э ерме омо мэгинигьой энуну,
Туьфенг увэхди э гъэл ме добу.

Белки бедигьо эз девр Одоми
Э гъэд инсонгьо шекелуь мунди,
Нисе варасде глуьмуьр эн хэто
Эдей зигьисде э гьеме девргьо.

Очор гІуьломе нивинуь гыич кес
Е инсон уре нигируь э дес,
Э гъэрмэгъ надан офдоге гІуьлом
Бед-бэхди миев эй шивдой Одом.

Эри вокурде дуьле ме гьони
Очор вир бири, хэйли вэхдгьои,
Расди, дургуре эй очугъ сохде
Очугъэ гІуьлом бире воисде.

Се букве мере нэхьисоб сохде
Биренуьм сергъуз, гьем гІожиз гешде,
Эйчуь эхи?
У зугьун сухо чирогъэ хуно
Хьошекуьн бугьо, песде у дано!

Эки гуюм, эки сохум елвор
Ки миев дусд соху эме бовор,
О, Нарын-Кала, чуьни гІовун ме?
Негуи эри дусд, эри дуьшме.

Кешуьш дануьсде-гьисдуьм егьуди,
Сер тик гирде гьечи у гуфди:
«У хэлгъ эз Мисри» чуьтам вирихди,
Э хори Синай оморет тэгІди,
Гьочу вирихде мескене офдей
Худо кумек! —Э ватан Прометей!»*)

«Войге егьуди, войге мисирмон,
Войге хочперез, гьеме гьисд инсон,
Худо доригьо жуни э хори,
Бешгъэи нисди эз Одом бири.»*)

Мибу гром-громгьо келе тегергьо.
Шушде миберуьт гьемере угьо,
Песде комуне-шерт гІуьломи
Медиров э асму ранги-ранги.

Шар зими сокиџ мибу увэхди,
Э глэрей хэлггъо-мизуьгъуь дусди,
Бедгъо хокбесер э пушой дивон
Мипоют сер гъуз, бире нима жон.

*) Юнан-Юнанистан-Греция э зугьун Востоки

*) Искендер-Александр Македонский

*) Техд падшогъире-гуфдире оморени эз товун
хосдехун, хуьтам у дерму доре куьшдени Алек-
сандр Македонскире, э глэребие, гъочу гуфдиренуьт
э легендегъо-преданиегъо.

*) Нуьвуьсди шогъир тати-егъуди Шоул Симан-
ду, зигъисдигъо э XIX—XX девргъо э ш. Дербенд.

*) Инжиге гуфдире оморени вохурдеи автор э
мэхьэл партизан гъисди э кешуьш-греково, угьоре
биренге меслехьэт автор э у мэглуьм сохдени ми
лет хуьшдере, кешуьш мэхьтел мунде бэгъдо
гуфдирени...

*) Нуьвуьсди гъэдиме шогъир Востоки, диренге
бедхъисобире э вилеет.

ДУЙМУЫН БЭХШ

Е ниме девр giroшди эзу шев
Гьониш э ермени у торихэ шев,
Эз гьэрмэгь дуьшме вирихдеймгьо вэхд
Хьофд жовонгьо биримгьо бедбэхд.

Суруй астарাগьо муьрз мизеруьт
Э гьэриш асму, пэхьни небируьт,
Менгиш увэхди ведл биренбу
Хэбердор бируьт эз хьол хьофд иму.

Эдейме рафде эз глэрей сенгьгьо
Гьэрибим-нешинохэ мезрегьо,
Нефес гьемейму гуйге поисди
Дуь э песой еки рафденим тэгиди.

Эз дуьл гьемейму мигирошд фикир
Белки гуфдирим — «нисдим де есир»,
Омар бу жовон эз дигь Урахи
Командир эн хьофд асдала гуфди:
«Те мескен дусдгьо се верс рэхь мунди...»

Дуьлме эдембу меслэхьэт сохде —
Ферзэнд жугьурум эри гуфдире,
Эгер мисирму бируьм те гьони
Нум миллетире ме сохдем пахьни.

Номаз хундере ме хуте бире
Ильясов Ильяс мере нум бире.
—Мэхьэл номази, вэхди эй хунде...»
Хьэрмэхь мигуфди дес, пое шушде.
Гьечи giroшде омборе вэхдгьо
Шуькуьр мисохдум гьербой э Худо.

Хубе кор инсоне эдеме дире
Дорун дуьлгьоре нибу дануьсде,
Инсон чуйтаме мэхьшово сохде
У сура дануьм, очор воисде.

Пэхьнини очор эн дуъл гьер кес
Гьер дуъл кешире жэйлее нефес,
Оммо гуфдине воисде мере
Эз дуъл хьофд иму дусди гиросде.

Хилосум изму! Терсме нисди де
Шори мисохдум, ловме э хэнде,
Э гъэд грекгьо мибошум андарт*)
Туьфенг вегирде чуьтаме солдат.

Булутгьой асму гьеме поисдет
Гъуш-паранде гуше-унг бирет,
Ниме Менг шеви гъэргъ бири гьони,
Гуйге э гIуьлом нефес недери.
Хьофд жовонгьо кукгьой Дагестан
Уьзегъ медиравт э пушой Ватан.

Иму бэхш бисдорим э се десде
Хьозурим гьони эри вирихде.
«Доггьо, жилгьогьой Пелопоннес
Чуме-рэхъ гьисдуьт э солдат урус.

У торике шев февраль энү сал*)
Бисдо эриму чуьн руз э васал,
Э гъэршуй дуьшме чуьтам э довгIо
Ватане дорим дуборе шовгIо.

Се куьнже когъоз эри фирсоре
Нобу минкини у вэхд имуре,
Дебирим э женг э гъэршуй дуьшме
Урайму пар мизе те храм Зевсе*)

Е кесег сангъэ сад кило зиед
Эз гъугъ дохьори шендем э сер ед,
Солдатгьой дуьшме божэхъ дешенде
Эз гIэрей доггьо тэгIди вирихде.

Дуьшме бу сер гиж эз сес урагьо
Шори мисохдуьт у пире доггьо,
Ченд десде бире эдейме гешде,
Туьфенг э душ ве, имиде дошде.

Терсиму небу, бирим гъувотлуь
Э тегьер Геракл небирим сегъмлуь,
Кукгьой Дагестан э хори Храмгьо,
Э Ватан, Прометей, э Ватан мифгьо.

Э лодка нуьшде э сер гIов вери
Гъэлэгъ зеренуьм гье зури-зури,
Е грек гуфди: —дур нисди Кипра
Гьемчуьн незники Палестина...»

Э ер ме омо шегьер гIэили —
Гъедиме Дербенд, богъгьой онгури,
Фикиргьо бисдо диеш лугъондте,
Нарин-Кала э пушо поисде.

Э шегьер Афина, эз Синтагме*)
Диренуьм унжо гъэд Акрополе,
Гьемчуьн поисди театр Дионис
Ухшеш э жовон, чуьн дор Кипарис.

Белки гуфдири пэхъние гъисмет
Микеши жофо, микеши зэхъмет,
Миевт э сер туь дуьрлуь бологьо
Медирой зинде эз гъэриш гIовгьо...

Гъисмет овурди мере инжиге
Сабур сохденуьм, э десме чуь де?
Небисдо мере очор эн гъисмет
Нуьшде э еки сохим меслэхъэт.
ГIовуне коре не сохдем гъич вэхд
Эйчуь бисдорум есир ме бивэхд!?
Э Дербенд дедей гъисди чум гIэрси,
Могъбул поисди у пире Каспи.

Фермопиль бире эйму нишоне
Э женг э гъэршуй нэгIлете дуьшме,
Хьофд бирим иму-кукгьой Дагестан
Э хори титангьо: Геракл, Посейдон...

Салгьо гиросде —э девр чаруьсде
Инсонгьо жерге оморе рафде,

Оммо гъисмете нибу дануьсде
Очор дуьл кесе нидани офде.

Урай хьофд иму э эхо чаруьсде
Э догъгьой Эллада эдее гешде!
Туф-туфон бире сайлгьо омоге
У эхо зинде мибу унжиге.

*

Эй инсон, туь бош гьербой хошсифет
РэгIиет вегируь эз туь, лезет!
Дуьле гъэлл месох эжеш бисдори
Очор э туьни, сэхьйбиш туьни!

*) Андарт — Э греки партизан

*) Эну сал — Э ер овурденуьм — 14 февраль
1994 сале, кейки вирихдейм хьофд есиргьо эз
дес нэгIлете фашизма.

*) Храм Зевсе — мифически худо э гъэдимие дев
ргьо э Греция.

*) Синтагме — келе площадь э ш. Афина.

ЭРИ ДЕДЕЙ

(Э гүьзет 105 сали)

I

Эдигъ гІэили¹⁾ шир дедей хурдем,
Эгъэд гуфере ширин хисирем,
МэгІни лейлоре у вэхд шинирем,
Э хьофдод хьофди фирмуш несохдем.

II

Жофой дедее фирмуш сохугъо
Шерменде гердо э гъеме девргъо,
Эри хок дедей небугъо гъурбу
Гъич эзу ферзенд ёр биёр нибу.

III

Эжеш рафдуьмге шекул туь эме
Пэхьнини дедей эсер синей ме,
Сенгъ едигори э пушоймени,
Э гьер шоригъо туь э ёнмени.

IV

Туьре ме дедей сохдумге фирмуш
Торики эйме мегердо товуш,
Эри невегъо мундей едигор
Гъемише туьре миёрут э ёр.

(¹ Дигъ гІэили гъисди Мюшгуьр (Нюгди) район
Дербенд.

V

Гъурбунуьм эри гирошде рузгъо,
Эри энугъу рихде тэхъле гІэрсгъо,
Согъу руз экор дуьл—посо жон дедей,
«Чуьтам гирошди хьол туь», —гуфдирей.

VI

Э дөсдей огъиле, пире зенгъо
Гъэриш бисдори—дедей етимгъо,
Э савзи богъгъо э кор мирафди,
Гуьмуьр жогъили унжо варасди.

VII

Гъуьжуьм мегирди тов-тови мидо
Рачи сифет туь товуши мидо,
Хэндее ловгьо могъбул бисдорут
Уьшуьгъэ чумгьо гӀэрслуь бисдорут.

VIII

ЭгӀэрей зенгьо хьэеменд бири
Обурлуь, сабурлуь гьербой бири,
Эз дуьл ме дедей, фирмуш нибоши
У кор эриме буьзуьрге бэхши.

IX

Ме гъурбунуьм эри энү рузгьо
Эри рихундейгьо тэхьле гӀэрсгьо,
Товуше гӀуьлом небу э чум туь
Асму не хори торик эри туь.

X

Э вэхд жогъили элмуне мундей
Э муьрс, э зэхьмет гьербо дебирей,
Согъ руз туь э кор гье фикир сохде.
Э сер эн локгьо нуьк—нуьки сохдей.

XI

Эзир эн чуьшме э руз эн гьоми
Гъизгъине мэхьэл лепуьргьой герми,
Э гӀэрей зенгьо: пиргьо, огъилгьо
Дебирей дедей омборе салгьо.

XII

Гъуьжуьм туь дедей тов—тови мидо
Килчее сифет ерешуьгъ мидо,
Э дуьл фикиргьо гъэм буьруьт угьо
Асдале гирё мисохди гьербо.

XIII

«...Дерд-дерд уьсде гелмесе уьрег
очулмез
Мен огълемесем гъич кимлер билмез,
Жовон вэхдуьме гуьз-ёшлуь гъолмишем,
Огълемэгъэ дердхоне исдерем...»²⁾

XIV

Весси жон дедей мегирис гьечи
Месох туь гьербо чумгьоре гӀэрси,

Келе мибошум, ме кор мисохум
Эри туь дедей кумек мибошум.

XV

Те чуьшме гъэргъ бире чуьк-чуьки
сохдей,
«Руз туь жон чуьтам giroшд»,—гуфдирей,
Дуьл посой бала э гъэд кор бире
Э зудо гьербо туь шуькуьр сохде.

XVI

Эз чит эри ме туь шеи духдей
Пара биренге пелуь вонорей,
Гьербой э ёр оморе у рузгьо
Вогоруш бире giroшде дердгьо.
2 раза

XVII

Э Ершолем поь норе гешдем
«Боруй гIэрсире» унжиге дирем,
Э бин гуфере хундейгьо лейло
Унжиге дедей, э ёрме омо.
80 сали имбуруз мере
Гьербой гирденуьм дедей нум туьре.

XVIII

Э шоригьо—межлуьсгьой кифлет ме
Нум туь гIуьзети э лэгIэй гьеме,
Гьобой сермеи, чарпас нуьгйрен
Э пушоймени э тентуь вери.
2 гиле

XIX

Нум туь зиндеи жон дедей гьербо
Э ёр овурде туьре невегьо,
Нум туь мибуну гьемише зинде
Э лэгIэй эн ченд биёвтгьо шивде.

1996 сал

(² Зенгьой тати—егьудигьой Кавкази э гирисде мэ-
хьэл эз гофгьой Азербайджани гъэриш мисохдуьт
эри диеш дерди—мендлуь бире гирёшу.

ДУСДИ

СОНЕТГЬО

Э жовоне вэхд эн тозе кифлет
Бегем giroшде чуьн тэхъле хифлет?
Эй чуь омо дурфу—э руз гьоми
Овурд поизе сохде хиники.

Фикиргьо гьеме бисдорут дегиш
НэгIлете гелме биребу гьизмиш,
Беде довIоре овурд эриму
Ерэгълуь бисдо гьемей хэлгъ иму.

Увэхди иму бисдорим жейле
Эжирей гьушгьо чуьтам эз луле,
Гьисмет имуре дур сохд эз еки
Негьишд зигьисде э вэхд жовони.

Сургьой гIуьломе нибу дануьсде
Э дорун дулгьо нибу дарафде.

II

Жейле бисдорим эз дуьл гирисде
Себэхъ чуь мибу-гьич недануьсде,
У руз эн гьоми э торих варафд.
Э лэгIэй гьэймгьо нэгIлетлуь дарафд.

Гьисмет имуре жейле сохдиге
Фирмуш нисохим гьич вэхд имиде.
Гуфдирут могьлугъ: «Эз звер Худо
У мибу кумек эри инсонгьо!»

Гьонунгьой гIуьлом э лугьонди де
Нидануь дире инсон угьоре,
Оммо иники сабур воисде
ГIоси небире гировун вэхде.

Шинуьруьт мере у шаргьой Каспи
Буьруьтгьо веде э ранг эн сипи.

III

Мере рэхь сохде э дуыл гуфдири:
«Жовоне кифлет э туь гузети...»
Дуь погъли гІэрсє гІожиз рихунде
Десе жумунди ловгьо э хэнде.

Омоге сайлов чуьц дурфуй Нуьвэхь
Вомунде эз кор, поисдге муьвэхь,
Э имид дуьл туь мисохум бовор
Чуьтам э вэхдю оmore Одор.

Эз гьезел дуьлгьо бирет локосуьз
Угьо екире хосдет гьэдерсуьз,
Небу минкини гуюм дуь гофле,
Энжэгъ э ховгьо мидуьруьм туьре.

Туь ухшеш зере эй ме э Нимфа
Чуьн гьэдиме нум шегьер эн Яффа.

IV

Э чул-пелесе биремге тэхьно
Туьре э ен ме нушундем гьербо,
Э гьэршуй дуьшме э женц рафдемге
Иму эеки бирейм унжиге.

Гьич бовор месох э гофгьой эн кес...
Э туьревоз кеширенуьм нефес,
Чуьтам гоф сохим, небу минкини
Э минжиц гІовгьо буьруьм ме пэхьни.

Нуьшде э зир дор зейтуни сергьуз
Туьфенг э ен ме, фикиргьо езугъ,
Унжиге хифлет мибердге мере
Э хов-э сэхьро мидуьруьм туьре,

Иму э тэхьно нисдим э и хьол...
Нохогъ офденц э сэхде бедхьол.

V

Э «Шир-гъеширим» тэгIрифе гофгъо
 Нуьвуьсди Шелмуь э куьгъне девргъю —
 «...Дусди зиеди эз гъеме чигъо,
 Дусди мисоху чоре эй дусдгъо...»

Чуьшме э гъэд руз бисдоге пэхъни
 Торики зеге асму не хори,
 Мигердуйм туьре эз Цофун те Мизрэхъ,
 Э девлет гIуьлом нисохум темэхъ.

Гъемей гIуьмуьр, те нефес кешире
 Фирмуш нисохум нишон дусдире,
 Гирошдге салгъа минуьвуьсуьм ме
 Эй туь-эри дусд еровуд Наме.

Нибу дануьсде гъонунгъой гIуьлом
 Чуьтам мигубе эй шивдой Одом.

VI

Сохум гъэнетгъо э тегьер Эрот
 Бием э кин туь, нисд мере гъувот,
 Месох туь тэгIди, гьер жоре вэхди
 Имид ме гъисди, имуре бэхди.

Дусди пуч нибу, чуьнки нуьвуьсдем
 Бендгъоре ченди едигор гъишдем,
 Бегем хосдеи э ногъогъ бире
 Номуслуь фирмуш нисоху уре.

Э женг рафдеки э гъэршуй дуьшме
 Туь э дуьл ме де, туьфентг э душ ме,
 Увэхд соейтуь гъисди э ен ме
 Диеш муьхъкемлуь бире ерэгъ ме.

Эз хосдеи хубте нисди э гIуьлом
 Мунди едигор эйму эз Одом.

VII

Э хов падшогъ бире нуьшдем э тэхд
Тож э сер ме, пуьрсуьруьм эжи бэхд?
НэгІд омо гьеме-девлет падшогъи,
Дусд гьисди хуб бу гьээмей гьэмиши!

Хосдеире хьуьрмети эз девлет
Уре э гІьлом нисди гьич гьимет,
Тэхд эн падшогъи э пушой дусди
Мугуи ногьогъ, бирач поисди.

Гьич вэхд туь эз ме жейле нибоши
Э чул-пелесе хьэрмэхь мибоши,
Гьувот-жуьргІэтме, гьемиге гьэлхэнд
Бирени эз дур-у гьэлей Дербенд.

Согъ гІуьмуьр эдем вогоруш сохде
Дусдире гьербой эй гІээиз дошде.

VIII

Гьир-гьире муйгьой эн дусде гьеле
Несохдей тимор-шор сохи дуьле,
Домунд э дуьл туь, пэхьние нугьор
Эн вэхд жовони-чуьтаме богьор.

Нисди э гІуьлом эзувэхд хубте—
Мэхьэл жовони эри зигьисде,
Серов-серовгьо гьисди увэхди
Эз дусд дур боши ни сохди тэгІди.

Небу вэхд мере нуьвуйсуьм бендгьо.
Фирсуьм эри туь эз дуре чулгьо,
Хомуш мисохдуьт дуьле у гьушгьо
Жив зере гешде э луйгей доргьо.

Небу-небуден туь гІоси боши,
Сабурлуй бире-у бэхд Мозоли.

ШОУЛ СИМАНДУ

ХЬУЪРМЕТЛУЪЕ ХУНДЕГОР!

И песини сонетгьо нувуъсдемгьо э хьуърмет одлуъе шогьир тати зигьисдигьо э ш. Дербенд э XIX—XX девргьо Шоул Симанду комигьоре э войгей дуълмеревоз - редактировать сохдем дануъсдеймере хуно эз пушотейне нувуъсдемгьо сонетгьо.

ПУШОЙ ГОФИ

Эз 7—8 саларевоз Шоул Симанду етим мунде, э жофоровоз келе бирѣ мерди. Э гъэриш келе кифлет бебе чуьклен гІэил бири. Кифлет энугьо эз чор кук се духдер бири, зигьис-

дет. угыо э е тенге хьэет э сара хунеле гыо, боругыошү эз хуьр-де сенггыо не кирпичгьой гуьли бирет.

Е ченд салгыо гирошде бэггдо бироргыо бэхш сохде эз бешу. Симон мунде хьэете. Э Шоул расирени е тике жиге э сара хунеревоз. У кучере огол зеренбу «Колодезная» (чол деригыо куче), гьемин э у куче э киро хуно зигьисде келе бирем эз 1918 те 1937 салгыо.

Шоул Симанду кор сохди эри муьлкоргыо бирегоргьой шегьер, эз жовониревоз дебири э глэрей жэглмет, меслэхьэтгыо, ихдилотгыо сохди, хунди э сер лэглэ эз шогьиригьой хуьшде.

Шоул Симанду лугьонд дануьсди зугьун тюрки (азербайджанире) чуьнки хубе жире мэглумьми эз нуьвуйсде шогьиригьо.

У нуьвуйсди десдонгыо э традицией Востоки, гуфдире мибу шогьир дануьсди эз гьэдимие ведилуье шогьиргьой Восток.

Шоул Симанду эз жовони хуте бирени сениглэт бондури, кор сохди те пире мэхьэл хуьшде. Э гьэриш ш. Дербенд нум энү тэглрифлуь бире, мэглумь бирени эз Нарын-Кала те гьирогь дерьегь Каспи.

У э и глумуьр хуьшде нуьвуйсди хэйли стихигьо, широгьо, десдингыо, комигьоре хундет могьлугь э глэруьсигьо, межлуьсгыо, гьемчуьн юш хунди. Угьоре шогьир жэглм сохде нуьвуйсдени э дефдер хуьшде, муьхькем дошдени. Уре хэлгь огол мизеруьт э тэглриффе жире, у нум гьониш гьочу сес доре, чуьтам эзи сад сал пушоте- Шоул Симанду. Томомлуье жире эз товун Ш. Симанду нуьвуйсди «Еревуьрдигьо» кук ю Александр Симандуев (Альманах тати 1991' с. дие зиеди угьоре герек нисе бире эри вогоруш сохде.

Егилеш дофус зере неоморет эз шогьиригьой Ш. Симанду э вэхд Советгыо. Нуьвуйсдегоргьойму дануьсдет, хуб шинохдет уре-шогьире, талантлуьни гуфдире.

...Э тапшуьрмиши редакцией альманах имуревоз стихигьой Шоул Симандуре эз зугьун азербайджани тержуьме сохди э тати кук энү Александр Симандуев, песде эзугьо е чендигьо дарафдет э сборник кукию «Деврме» — 1991 сал.

И келе везифере вегирдем э серме эри нуьвуйсде екем фирегьте-лугьонте жире и ченд сонетгьоре эз товун эни глэлемете мерд, усдо, шогьир-хоненде, тэглрифлуь гьисдигьо э лэглэй хэлгьгыо Шоул Симанду — ШэС-бобо.

Э книг «Хэлгьме» — 1993 с. нуьвуйсдемгыо чуькле поэма эз е ченд сонетгыо рази не сохди войгей дуьл мере, эз гьозиегьэдер эни глэлемете мерд, талантлуье шогьир татгыо-егьуди

гьой Кавкази зигьисдигьо э XIX—XX девргьо э шегьер Дербенд Республикой Дагестан. Э и песини сонетгьо ме диеш хъэ рекет сохдем дузетмиш сохдем эз пушотейнегьо, зиедте лугьондлуь эз тараф литератури ве эз гофгьо, ихдилотгьой могьлугь иму—дербендигьо, комигьоки дануьсдет дошде э сер лэглэ э омборгьойму мэглуьм нисдуьтгьо широгьоре.

Хосденуьм эз хундегоргьо эри рази бире эз нуьвуьсдемгьо сонетгьо, кемсуьгигьо деруьтге.

ПОЭМА

1

Эз е девр пушо э у земоне...
Зигьисди бондур э Келе куче,
Шогьир эн тати-миллет егьуди
Нуьвуьсди десдон э хэт тирои.

Э кифлет Симон-косибе фэхьле
Хьофдимуьн гIэил бирени уре,
Оморут куьнде, гьунши-мэхьэле
«Мозоллу гердо», — гуфдурут
гьеме.

Эз гьэриш сара хунелей гуьли
Лово хосдетгьо гофгьо эз
дуьли,

Эз тов дивори варафдуьт угьо
Дарафдуьт тэгIди э гуш эн
Худо.

Нуьвуьсде омо э гьэлем Эну
Куке-гьисмети у шогьир мибу.

2

Салгьой гIэили езугь гирошде
Чуьнки эзу вэхд у етим мунде,
Эз хьофд салаи эри кор гешде
Э фэхьле базар гьемише рафде.

Очугьэ сифет, чумгьо веркову,
Дуьлию темиз гьеми мигьрову,
Денуьшде бала, темизе ниет,
Дирегор уре вегирде лезет.
...Гирошдуьт тIэиле салгьой

жовони

Шоул Симанду нуьвуьсде мэглни,
Жонлуь—жуьргIэтлуь, фирегье
билег

Мизе кечуьке э бендгьой челег
Шарлуье Каспи суьфде шинире
Шоул хунденге гьевели бенде.
Кечуьк бондури э десю дери
Фикиргьо уре берде э дури...
Шогьир ивэхди э ёр оворде —
Гьэгъ, гюьломе дуз эдей
гировунде.
О, и фикиргьо шогьире бире
Коргьой гюьломе дур лугьонд дире,
ТефигIэт содде товуши Менге
Эз товуши чуьшме, у чуьтам гешде.
Мэхьшовой энү гешде э дургьой:
Эз догъ не дерегъ, дурте улкегьо,
Гьечи дануьсде белки хвбтеи
Унжо зигьисде, гьеме екини.
Дердлуье фикиргьо тоймиш бире
ШэС-бобо э дес гъэлем вегирде.
Шогьир ШэС-бобо гьечи
нуьвуьсди:
«Еки мирав, еки нирав эз
дуьньегъ,
Еки тожирини, еки бед-бэхди,
Гьич екишуш бине нинуь э
дуьньегъ».
Гюьломе дире чуьтаме эйлон
Шогьир хосде гьочу эз гьер филон,
«Э хори дузи бире воисде,
Иму бендеим, Туь хуб
дануьсде».
Хэбер не бири уре увэхди
Оморе рафдет Пушкин, Низоми,
Дире гюьломе дорени у тоб
Фикиргьо ухшеш э тегьер моноб.
Эри севгили нуьвуьсде десдон
Шоул поисде э пушой зиндон.
Торике, гирошде девргьо,
чуьн миф,

Шев ухшеш зери эй шогьир тати
Гъэй рач, чуйтам жовоне
Суламифь,
Нуьвуьсди бендгьо э зугъун тюрки.
Тэхди-Сулейман — буьзуьрге
падшогъ
Э гъэд падшогъгьо — бирени туь
шогъ,
Се буьвуьр сали вэхд гъони,
Э гIэрей хэлгъгьо — тэгIрифэ
нуми»...
Шев ниме нуьвуьсде э дивор
Шоригьо-десдон, Шоул кук Симон,
У бендгьо гьемме бирет бемзерлуь
Э бегьер бустон гьеммешу тумлуь.
Э богъ эн дусди гьеме гуьл дорет
Ньетгъой шогьир зенде оморет.
Рузгьо эри туь буьруьт
дорустгъол,
Езугъ дениши э шелей хьомбол,
Эз фикир динж бу хисире мэхьэл
Зиндегунире дирени у тэхъл.
Кузе чол добугьо э ерме мунди
Хуней бондури унжиге бири,
Хэлгъгъой Мизрэхьи татгьо-егьуди
Туьре кук Симон э ер оурди.
«Кукгъой эн Одом сабурлуь бошит
Хубе кор сохде, жофоре гъэгъ дит!»
Темизе гъэлем шогьир нуьвуьсде
Э могьлугъ хуьшде
тапшуьрмир содде.
Жирей гъэмлуьгьо, гIэрс тигьи
сохде
Эз кес пэхъники, Худо дануьсде.
Э товуши лампе кечуьке зере
Шоул э зиндон, ниме шев бире,
Э фикир шогьир оmore гофгьо —
Угьо биренуьт хьозуре бендгьо.
И сонете суьфде эдем нуьвуьсде
Кура сохде гуьлгьоре э десде,

Эри хоненде-сэхьиб десдонгьо:

«Элеф-би», «Гуьлен», ве е
чендигьо.

Гьеле увэхди ме гІэил гьисди
Э бондурхуне дирем поисди
Э фикир дери кечуьке гирде
Вегирд гъэлемэ эри нуьвуьсде.
Сад сал пушоте нуьвуьсди гофгьо
Імбуруз гьеме зиндеют угьо.
Бирет э хори пророкгьо ченди
Оммо игидгьо сад гиле зиед,
Гуьмуьр ишу э кул гІэсб варасди
Муьрдет э мейдон — э женг
чуьн игид.

Еки эзугьо хьэрекет сохди
Бу сэхьиб гьеме улкегьой хори,
Чос поюну уре воисди,
Ньетгьо мунде эз гуьлом рафди.
Худо дирени, ки чуьтам гьисдге
Ки зобуниге ,кигьо хубуьтге,
Эз Менг те астара рэхь мэгІлуьми
Э гуььлгьой гуьлом уре дануьсди.
Эри зиндегуни философски
Фикиргьо сохди шогьир увэхди.
Э бондурхуне мэгІнигьо беседе
Эз пар гуьш-СовувэгІ гъэлем сохде,
Э худо сохдей сад гиле шуькуьр
Дуьшмен дусдире сохош Туь
куьмуьр.
ШэС-бобо — сэхьиб эн хубе
коргьо

Дусди дешендей э гІэрей
хэлггьго,

Дирейгьо гІэил хьофдод сал пушо
Гьони нуьвуьсди эй туь сонетгьо.
Э дес ки, офдоге очор десдон
Хэзинеь гофгьо—эн Шоул Симон,
У вэхд мухунут сеслуье симгьо
Веруьтгьо э саз шогьир ШэС-бобо.

Чув тэхъл бу у руз эй гьемей
 Дербенд
 Шогьире могьлугъ э сер душ
 веберд...
 Хубе гофгьо немурдени бире
 Э лэгІэй хэлггьо гьербой дебире,
 МэгІнигьой Шоул эдет зигьисде
 Э шегьер Дербенд э гьер куьнж.
 гешде.
 Зиндегүни шогьир бириге тэхъл
 МэгІнигьою бирет ширин-гІэсел,
 Усдой хубе коргьо туь ШэС-бобо
 Э гьершуй зобу гоф сохдей гьербо.
 О, Шоул кук Симон
 бондур шогьир!
 Эз гІэрей могьлугъ небирей
 туь вир,
 Туьчинигьо, бирет сутун эн гІуьлом
 Небу э хори у сэхде гром-гром.
 Текей мизуьгьуь и кеме хэлгъ ме
 Мизигьи шогьир э фикир гьеме.

Дербенд — Избербаш
1992—1993 салгьо.

ТАТГЬО — ИЕУДИГЬОЙ КАВКАЗИ

ПОЭМА

(КУТЭХЬЛЕ)

I

Э Кавказ гъэим иму зигъисдет
Э Догъисду, э догъгьо дебирет,
Угьо увэхди эз дегъ-бисд хуне
Зерет эришу дигълегъо бине.

У дигъгьо бирет: Орогъ, Билхъэди,
Гъэрчогъ, Мугъорти, Мюшгуър,
Хъэмейди...

Э коми жиге мескене зерет
Суьфд эй нумаз жиге гъуьч сохдет.

Себэхъ, шохъонгум э шобот, мигIид
Сидуре хунде биренуьт имид:
«Биёр говлеи, э голут дерим
Шуькуьр э нум Туь, чумерэхъ гъисдим».

Эри нисону эй гъогъол сохде
Вихдет гендуьме хъозури дире,
Э дасдар сенгъи гIорде кеширет
«Кошири! Шуькуьр э Туь». — гуфдирет.

Дин-догIот гирде у; кеме хэлгъгьо
Сидуре дошдет и гъозор салгьо,
Муьгър Ершолейме вегирдет
Э гъэриш нумаз тефило хундет.

Эз гIэребистоцIоморегоргьо
Дирет э Кавказ гъозор сал пушо...
Э фарси—тати гоф сохде гъэyme
Гирденуьт дин иудаизмере.

Ошугъ хъэим бу мэгIлуьм э гьер
дигъ—жиге
Э зугъун тюрки хунди мэгIнире,

Эй хуьужет гирде ошугъ мисирму
Эз чул оmore, пою э мейду
Хундет дестоне чуьтам э сегьне.

Пушой варасде Хьэим пуйсире
«Ошугъ, гу гьери—Гисрим, Гэсоро¹⁾
ченди?»

Ошугъ мисирму домунд э хуьшде
Фикир сохдени, гуфдире песде:
«Гисрим, Гэсоро—гоф эз Тирон».
Дес дорут угьо хуьужет варасде.

...Э «Дерей гьэтте» — э хори Хэйтогъ
Кура биренуьт эз ченд тараф догъ,
Дигьлегьо зерет, зигьисдет гьэим ме
Эз же, эз чуь жо? — нисди е Наме?)

У дигьлегьо куьнд бирет эз еки:
Урмен, Кардаши, Шолуми, ченди...
Зигьисдет могьлугъ—иеудигьо
Хори гьурлугьсох биренуьт угьо.

Торих э иму дуз мэгІлуьм сохде
Еудигьой Кавказ гьисдуьт вирихде,
Эз вэхд Ассиро—Вавилонгьо
Гьэим Исроил есир биретгьо.
Песде эз Мидия е бэхш энугьо.
Кучмиш биренуьт э Кавказ угьо.

Шуморушсуьзе салгьо гирошде
Кучмиш биренуьт эз «Дерей—гьэтте»
Э Гэрей чеченгьо, кабардингьо
Эри зигьисде рафденуьт угьо.

Бирет хьошокуьнгьо э салгьойму
ЕгІни эз гьэим Исроил нисдим иму —
Вирихдетгьо э чулгьой Мидия —
Э тараф вилует эн Персия.

...Гирошдуът салгьо, гирошдуът девргьо
Бегьер до э Кавказ Тиро, Мишино,
Жугьургьой догьи ярашмиш бисдо
Телмид—хоногьо векурде омо —
Рабигьо бире—дестур вегирде
ЖэґIмете доен миллети бире.

Дин-догIот иудаизмере
Дошдет, гьурлугъ сохде сидуре,
Зэхьметгьо кеширет гьозор салгьо...
Егьуди гьисдим гуфдирет гьербо.

Раби ЕгIэнгил Исхьогьи—доен
Эз егьудигьой Кавкази Дербенд
Бирени олим—рафдегор суьфде
Э Эрец—Исроил эри зигьисде.

IV

Гьэйм имуре гьисди легендегьо
Э сер лэгIэ зигьисдет омборе салгьо,
Еки — «Везир хон Табасару»
Гьозие—гьэдер Мюшгуьри у.

Э мотив энү «Везир хон» гуьре
Нуьвуьсде омори — чуькле поэма,³⁾
Чуьтам вирихдет эз Табасару
Оморет эз Каспи куьнд э зофру.
Игид поэма — Довид увэхди
Вирихде гьэyme рэхьбери сохди.

Э пушой могьлугъ у шовгIо сохде:
«Шушке, хэнжеле ме э кишд бесде
Мипоюм гьэлхэнд дуьшме омоге
Эри азади мисохум женге».

Бирет имуре игиде кукгьо⁴⁾
Э легенде деруьт измү угьо, —

Мордахай Овшолум Сибири,
Кумекчи бири эй косиб гІони,
Э шегьер Дербенд игид зигьисди.

Бири имуре тэгІрире шогьир
Бондури сохди, десдонгьо бесди —
Шоул Симанду уни ШеСбобо
Мордэхэй не Шоул бирет хьовиргьо,
Зигьисдет эзи дуь девргьо пушо.

Хьизгъией Эмин—одлуье ошугъ
Еревурд мунди э лэгІэй могьлугъ,
Ихдилотгъой энуре гьимет нисд
Эри гъэйм иму тэгІрифлуь гьисд.

КОМЕНТАРИЯГЬО

¹⁾ ГІисрим, гІэсоро—20, 10 э зугъун иврители.

²⁾ Наме — нуьвуьсде, и книг, э зугъун Востоки.

³⁾ Чувкле поэма — «Довид гъэле», нуьвуьсди Яков И. э 1993 с. книга «Хэлгъме» изд. М-кала Дагестан. Э мотив «Везир хон Табасару», комире нуьвуьсди писатель Хизгъил Довидович Авшолумов.

⁴⁾ Игиде кукгъа — Мордахай Овшолум Сибири. Уре Сибири гуфдирени, полицейскире э ш. Дербенд у куьшдени э бие зен иеудиму дес зере бу гуфдире, песде уре суд сохде фирсорени э Сибир. Революция (1917 с.) биренге у вогошде оморени э Дербенд...

**ЭЗ ФОЛЬКЛОР
ТАТИ—ИЕУДИГЬОЙ
КАВКАЗИ**

ПУЩОЙ ГОФИ

Э фольклор тати-егъудигъой кавкази омборе овосунегъо, мэгъисгъо, ихдилотгъо мундет эриму эз куыгъне девргъо. Эзугъо еки гъисди ихдилот эн «Дуь хьэрмэхь — Хэйр не Шейр».

Данандее ихдилотчигъойму э тегьер овосуне дошде дануьсдет э сер лэгъэ и ченд девргъо-гъозор салгъо пушотенне ихдилотгъоре, угъо бирет эз зиндегунни хэлгъгъой Востоки.

Татгъо - егъудигъойму зигъисде и гъозор салгъо зиед э хоригъовилеетгъой Кавказ э гъэрей омборе миллетгъо угъо дануьсде зугъун энугъоре гъобул сохдет эзугъо омборе овосунегъо ве угъо дарафдет э фольклор иму

И нуьвуьсдемгъо чуькле дестон гъисди ихдилот эн дуь хэрмэхьгъо: екире Хэйр нум бире, екигере Шейр нум бире. И ихдилот бирмундени хосиетгъошуре, темизи, гъэлпи дуьлгъошуре, чуьтам угъо хьэрмэхь бире рафденуьтге э рэхь севдегери. Угъо э рафдеки мэгълуьм бирени хосиетгъошу, темизи дуьлгъошу Нум энугъо чуьтам гирде омориниге, меселен хэйр-эри хэйрини, эри хубини вед. Шейр, мэгълуьми, ки хубе гоф нисди, эри зобуни, шефдини, эри бедини.

Гъелбетте и кутэхъэ дестон доре нисе дануьсде томомлуье жире гъеме гъозией эни ведилуье ихдилоте.

ДУЬ ХЬЭРМЭХЬ — ХЭЙР НЕ ШЕЙР

(ЭЗ ФОЛЬКЛОР ТАТИ — ЕГЪУДИГЪОЙ КАВКАЗИ)

Ихдилоте те сер гирде
Гуюм дуь гоф уре суьфде:
И гъозие-эн дуь хьэрмэхь
Ме нуьвуьсдем уре кутэхъ,
Дануьсдегор ихдилоте
Бошит рази ишму эз ме.

Эз куыгъне пушодевргъо
Э вилеет иронигъо,
Э а шегьер зигъисденуьт
Дуь жовон-дусдгъо бируьт
Екишуре Хэйр нум бире
Екигере Шейр нум бире.

Угъо е руз гьердуь хьэрмэхь
Хъозур бирет зу эз себэхъ,

Э дуре рэхь эри рафде
Севдегери эри сохде.

Пул ишуре кура сохдуът
Э тулугъгьо глов декуърдуът,
Екем хурек эри хурде
Хьозур сохдуът эри берде.

Вадарафдуът э рэхь угьо
Нум Худоре гирде кукгьо,
Э дуъл эн ки чуь дериге
Уре гьони ки дануьсде.

Шев те себэхь рэхьэ рафдуът
Е, дуь етэгъ угьо дуьруът,
Непоисде те и себэхь
Пой вечируът и дуь хьэрмэхь.
Гьэргъи асму очмиш бире
Руз эдембу мэгІлуьм бире,
Э тегьер чин менг ведибу
Гьеле пэхьни небиребу
Себэхь бире гьони веди
Нуьшдуът угьо э серини,
Хуньдуът номаз, хосдуът лово,
Нидир гирдуът-дуът содогьо.
Песде нуьшдуът э сер суьфре
Нун себэхьи эри хурде,
Эз тулугъ Хэйр глов гьенжире
Вечиренуът шелегьоре.
Эдет рафде и дуь хьэрмэхь
Пой вечире эз тенге рэхь,
Беде хэел э дуьл дери
Фикиргьой Шейр гурунд бири..
Глов хуьшдере сохде пэхьни
Хэйр не винуь — э дуьшмени,
Тулугъ глов Хэйр варасд э рэхь
Хурдуът угьо гьердуь «хьэрмэхь».
У беде Шейр э дуьл гьэлпи
Глов мигьенжи э пэхьники.

Хэйре тешне бире вэгІдо
«Екем глов ди»,—михосд гьербо,
Оммо «хьхрмэхь» э гуш нигирд
Сурулире э дуьл мигирд.

«Ме туьре глов е дугъ нидуьм
Песде миев мэхьэл уьлуьм,
Пулгьой суьрхи туьре гьисдгьо
Эн ме мибу гьеме угьо».
«Бирэхьм мебош туь э и рэхь
Биребирим иму «хьэрмэхь»,
Ди мере глов екем хурум
Чуь хосдиге уреш мидуьм».
Э гуш негирд, диеш хэндуйсд
Метлеб дуьле шейр сохд дуьруьсд.

Э зир келе шогьбалут-дор
Дегешде Хэйр у сэхд бедхьол,
Омун небу дуь гоф гую
Хуьшги зерет сэхд ловгьою.
Эз хори бугъ герми марафд
Жирей булут рэхьэ мирафд,
Чуьшме и вэхд лап гьизгьин бу
Хок эн хори герм гIэтош бу.
Е кес гьони веде нисди
Чул-пелесе инжо гьисди,
Энжэгъ эз дур веде бире
Э етэггьо ухшеш зере.

— «Ме глов мидуьм гьони туьре
Мивекенуьм дуь гIэйнере,
Рази бош туь э и гоф ме
Минетиге месох э ме!»
Бедегофгьо Шейр гуфдигьо
Сухунденуьт дуьле угьо,
Хэйр и вэхди е гоф несохд
Э сурул де минет не сохд.
Воисд тоб дуь, белки и вэхд
Чоре бисдо эри бедбэхд.
СэгIэт эн руз у кор сохде
Герми чуьшме бире асде
Эз шохьонгум вэхд куьнд бире
Е рэхьгирор веде нисди.
Хэйр эдембу эз тешнеи
Сэхд уьгъ зере, суьсд гьолоки.
Эн беде Шейр хьелгьою
Гьизгьин бире э дуьлию.
Хэйр омунсуьз бугьоз гирде
Гуфди эз Шейр дуь гоф асде:

«Веке хоин туь угьоре—
Астарагьой сифет мере,
Эз глов тулугъ суьрой сох
Песде туьре чуь воисд сох...»
Шейр ивэхди чуьн женевер
Недениши у э Зевер,
Дугълей глове дес лерзире
Гьенжунд кукке, тэгди сохде
Хэнжеле берд э ен чумгьо
ГӀэйнегьоре векенде но...
Пулгьой суьрхи бугьо Хэйре
Вечире берд Шейр гьемере.

Хэйр эдембу сэхд уьгъ зере
Сифет энуну хуни гьеме,
ГӀэиногьою чуьтам зинде
Эдембируьт гӀэрс рихунде.
Э и мезре етэгъгьо бу—
Гелей гусбенд девегьош бу,
Се, чор, кифлет гелечигьо
Зигьисденуьт унжо курдгьо.
Эзи мезре екем дурте
Эз вишелуьгъ бире куьидте,
Е куьгьне чол унжо бире
ГӀовию серин эй гьенжире.
У чол унжо небу веде
Эз рэхьгирор у бу пэхьни.

Сер шохьонгум бире бэгъдо
Менг суьфделе веде бисдо,
Легьбет герми эн рузине
Оморенбу эз гьер жиге.
Гъэриш асму чуьтам нуьгьре
Локосуьз бу тов-тов доре,
Е кес инжо веде небу
Езугьлуь Хэйр виз зеренбу.
Э душ вери совуй муьси
Духдер эн курд омо раси,
Бирден поисд э ён чол,
Гуйге юре зере огол.
Шинирени сес инсонни
Дуриш нисди э куьндени.

Духдер жовон гьевдегь сала
 Чумлегьою чуьн астара,
 Сие гьошгьо, сифет килче
 Дуь бенд мие дуллу сохде,
 Сову тигьи унжо мунде
 Э гъэд доргьо у дарафде
 Вини бирден кук дегешди
 Чумгьоюре кес векенди.
 «И чуь хьоли жовон гьечи
 И гъэзобе э туь сохди?...»
 Дуьл лерзире духдер пуьрси,
 Эз овхьолет чумгьо гIэрси.
 «Гьерки гьисдит, рэхьмлуй бош
 Мере тэгIди гIов гьенжунит».
 Гуфдире Хэйр минет сохде,
 Духдер тэгIди гIов овурде
 Гьенжунд куке асде-асде
 Сифетюре у покурде.
 «Гьони мурам, миев бебе
 Чоре мибу эри лербе»,—
 Совуре гьишд унжо духдер
 Видовусде беруь хэбер.
 Дир некеши духдер эн курд
 Эри жовон чоре овурд.
 Огьиле мерд дире куке
 Пуьрсирени овхьовете:
 «Эйчуь гьечи кешире жезон
 Э хун биетмиш бирей жовон?
 Гуьлом беге сэхьибсуьзи
 Сохди э туь кес сурули?!»
 —Сохит эй ме тэгIди чоре
 Лугьмон хьоким ишму бире,
 Киш гьисдитге рэхьмлуй бошинт,
 Эри чум кур дерму офит».
 Нефес гирде Хэйр минет сохд
 Кини инсон у нешинохд.
 Курд асделе гIэйногьоре
 Э жигешу согь доноре,
 Сипре чалмей сер хуьшдере
 Бесдени у чумгьой Хэйре.
 «Эгер яра бие хуб бу
 Чоресох у гьисмет мибу...»
 Гуфдирет э метелегьо
 Э у куьгьне дуре девргьо

Худо гъисмет сохди курде
Э и мескен у зигъисде.
Дануъсдени жеррэхъире
Эй гьер лербе сохде чоре.
Вегирд кукe э гъэл хуъше
Овурд эже ю зигъисде.
Эри ночогъ зу жиге сохд
Соху чоре у тэгІди сохд.
Духдер эн курд нефес гирде
Совуре гІов у пур сохде,
Омо раси э ен шатра
Сер гирдени хурек сохде,
Эй хорунде зу ночогъэ.
Эз дерму-дор велгъо чире
Эз гъэд више курд овурде,
Душундени, эз гІов энү
Дерму сохде бесд чумгьоре.

Хэйр эз гІуьмуьр бисд сале бу
Руш, бигъ бегъем мэгІлуьм небу,
Гъем жовони, гъем рачи ю
Ведени хуб эз сифетию.

...Гъечи гирошд хэйли рузгъо
Бесде бируьт гьердуь чумгъо,
Дермуй эн курд бисдо чоре
Чумгъо дуьруьт товушире.
ГІэйногъою согъ бирени
Хэйр дениши курде вини,
Песде уре гъэл гирд гуфди:
—Туь эри ме бире бебе
Сохди чоре эри лербе».
Кук не бебе чуьтам бире
Моч сохденуьт дуь екире.
—ГІуьмуьрмени ьгербой гъурбу
Эй ту Пери, нисдуьм дургу,
Офди мере пушой муьрде
Гъенжунди гІов, сохди зинде».
Рачи Хэйре гэдер небу
Эз Пери у кемте небу.
Эз ловгъою, гоф сохденге,
ГІэсел-руьгъэ тигъи бире

Хэйр сер гирде ихдилоте
Гуфдирени гъозиере,
Чуьтам инжо гъисмет бири
Шейр сурули э ю сохди...
Ихдилоте курд шинире
Езугъ омо э кук уре,
У ох кеши, гIоси бисдо
Шейр эрию дуьшме бисдо.
—Уре нисди де рэхьиге
Зобунире эй не сохде
Чуьнки Шейри—у беде гоф
Нисоху гъич э кес инсоф,
Э руй хори эй зигъисде
Уре дие нисди жиге!»

Гъэгъри-гъэгъри гоф сохде курд
Э дуьл гъэсде эй Шейр у гуьрд.

Гирошденге е кем вэгIдо
Кифлет эн курд хьозур бисдо,
Жигешуре сохут тозе
Бу унжиге гIов не савзе.
Кура сохдуьт гелегъоре
Бор сохденуьт девегъоре
Суруй гусбенд э пушода
Бидуингъо эдет рафде.
Хэйр кумеки сохд э гьер кор
У инжиге небу бикор,
Чуьтам бире кук эн хуне
Э кифлет курд у зигъисде.

Е руз е шев рэхь оморут
Эз е шегьер куьнд бисдорут.
Мескен зеруьт екем кенор
Эзир пире гъуьндуьре дор.
У жиге бу жиге савзе
ГIов гирошде эз е эрхле,
Курд гъэдэгъэ у сохд зуте
Еченд гусбенд эй фурухде.
Э и шегьер бу е базар
Гьерки эдет сохде алвер,
Севдегергъо гъисдуьт кура
Фурухденуьт гьем восдоре.
Хэйр диренге и базаре

Э ер овурд меслэхьэте —
 Чуьтам ишу бирет «хьэрмэхь»
 Эри рафде э дуре рэхь.
 Э и шегьер биевт песде
 Севдегери эри сохде...
 Э расди гьул дулла сохде.
 Екем парче эдей гешде,
 У бу Шейр—тэгIриф мидо
 Мол хуьшдере, мигешд унжо.
 Хэйр эз дури шинохд уре
 Де рэхь не рафд, поисдени,
 Куьнд оmore гуфди песде:
 «—ТэгIриф меди-нум туь Шейри...»
 Угьо дуьруьт куьнд екире
 Эй Шейр гуйге хов оmore,
 У дениши, шинохд Хэйри.
 Мугу э дуьл,—«И чуй кори?!»
 Гуфди эз Хэйр:
 «Чуй сохдемге бэхш туь эме
 Ухшеш зере коргьо э ме,
 Нум туй Хэйри—сохи хуби».
 Эн ме Шейри-эри беди
 Курд ивэхд омо раси
 Эз гофгьошу у вараси.
 «О! Беде Шейр, тучинире
 Э руй хори нисди жиге!»
 Хэйр ивэхди сабур сохде
 Эри дуьшме рэхьмлуй бире,
 Мугу эз курд,—«бигьил зигьуй,
 Хуб не зобу чуйни дану.»
 Курд тоб недо ,кеши хэнжел
 Эри Шейр у овурд гIэжел.
 Хун берд уре эрхэ хуно
 Офдо бирден меит бисдо.
 Есеулгьо зу чап зере
 Оморенуьт э сер меит
 Эри гешде куьшдегоре.
 Хэлгь базариш кура бируьт.
 Хэнжел э кишд эн курд бесде

Хэйр увэхди, мугу асде:
 — Гуюм эйшму гьозире
 Гуш дорит хуб, изму мере...»
 Ихдилоте шинре могьлугь

Сер жумундуыт эй Хэйр-езугъ,
«Худо Хейре хилос сохди
Курд-бидуин жеррехъ бири,
Куышдегор нисд у хэтэкор
Чуьнки Шейри ю гловункор...»

Гуфдирени е мерд тэгІди
Эз гъэд могълугъ серю веде.
Э ихдилот хэйр гуфдигъо
Бовор сохдуыт есеулгъо.
Хэйр гъэл дешенд э герден курд
Шогъболутдоре э ер оворд,
Чуьтам Пери уре офди
Те суьрой глов гъенжунди.
Угъо диеш гІэзиз бире
Хэйр эри курд домор бире.
Гъисмет инсон чуьтам мибу
Уре дануь гъич кес нибу!
Оммо ини сабур сохде
Хубе кори э сал хуыше.

Гъечи варасд и ихдилот
Зиндегуни чуьтам giroшд,
Шейр бирени у гоф беде
Хэйр зигъисде эри хуби.

*) Лугъмон-жэррэхъх (знахарь),
дерму-чоре сохэ гуфдирет э куьгъ-
не-гъэдимие девргъо э вилоетгъой
гІэре-бистон.

ПУШОЙ ГОФИ

Биней эни ихдилотеовосунере шинирем э салгьой жовони, ихдилот сохденге дедей Истир. У гьочу ихдилот сохди, чьуьтам шинириге эз келетегьо, зигьисдигьо мэхьэл э дигь Мюшгуьр (Нюгди). Гьемин гье и ихдилоте шинирем эз холуй Исогь Абрамов—тэгIриф луье богьдор, биригьо еки эз суьфдеи кохозчи ш. Дербенд (1929—30 салгьо), песдегьо э 1953—54 силгьо бири Игид жофой Социалисти.

Гьелбетте мэгIлуьми овосунегьо, ихдилотгьо, дарафдетгьо э фольклор иму вегирде оморет эз бинелуье ихдилотгьой би рорие-гьуьншие хэлгьгьой Азербайджан не Ирон, комигьоре дануьсдет дошде э сер, лэгIэ и ченд девргьо данандее ихдилот-чигьой хэлгь иму-хьисоб биренигьо еки эз этнически хэлгьгьой Кавказ.

И ихдилоте нум гирде гуфдирет: «Даш кесен», «Кук даш кесен», «Етим Мелуьк». И гьозие гьэдер гирошдени э Вилеет Ширвон э падшогьи эн Ирон. Э нуьвуьсдеки Десдоне хьзрекет сохдем эри дошде термингьой эн их дилоте, шиновусдемгьоре хуно. Э гьэриш ихдилот тэгIриф доре оморени рачи ве хушбуи мезрегьой Ширвоне, хосиетгьо, гIэдотгьой увэхфине земонере. Чьуьтам пегьливонгьо эеки кишди гирдетге ведиеш...

Мере воисдембу и Десдоне хунде э межлуьс литератури, тати оммо гьони нисди ужире минкини.

Гирошдет салгьо, дегиш бири земоне, дегиши бири зиндегуни. Ки дануьсде гьонунгьой гIуьломе, себэхь чуь мибуге, гьемчуьн гьисмет иносоне нибу дануьсде-кимигьо тэхд луьбэхдлуь бире, кимигьо эз тэхди-бэхд офдоре эри недангьо бихуььрмет бире, чуьнки зиндегунире нисе бире дануьсде э сер инсонгьо чуь оморениге. Эз гIуьмуьр рафде гьер кешире нефес, денишире гьер тарафе диренуьм не мунди гьич кес... Грекгьо гуфдиренуьт: «Ти некануми», егIни чуь сохум. И гофе ченд жире метлебимэгIэнои, эри ченд гьозиегьэдергьо гуфдире оморени.

Э и ихдилот—Десдон гуфдире оморени чьуьтам кук эн е

косибе дашкесен (сенгъбур- бебесуыз келе бире песеде мэгI
луым бирени э гьеме тарафгьо чуьн одлуе пегъливон игид э
девр хуьшде-бэхдлуь бирени...

Хуььрметлуе хундегор! Хосденуым эз ишму хунденге и
десдоне—«Етим Мелуьке» мэгIлуым сохит фикир' ишмуре э ве
рэгъгьой гозит «Ватан».

ЭЗ АВТОР.

ЕТИМ МЕЛУЬК

(ДЕСДОН—ИХДИЛОТ)

I

Эзи е ченд пушо девргьо
Э у куьгъне дуре салгьо
Э Мемлекет шегьер Ширвон
Э падшоги хори Ирон,
Зигъисдебу е севдегер.
Уре нум бу кур-Элескер.
Эз гIэили е чум энү
Сенгъ расире кур биребу,
Э гъэд Ширвон у бу мэгIлуым
Мол-дөвлете чуь тэгIриф дуьм...
Э ченд жиге тукугьо бу
Корсохгьорө гъэдер небу
У мирафдге эй мол хире
Дуь мегъ, семегъ рэхъ микеш.
Тигъэт гешде шегьергьоре
Э хуби мол мидениши.

II

МигIид новруз варасденге
У бор сохде девегьоре,
Э рэхъ офдо эри рафде
Нум Худоре э җр гирде.
Гъуллугъчигьо, нуькер, серкор
Гъэлхэнд буьруьт эй гьеме кор
Эй хисире э кул деве
Мивебисдо гежеэве*)
Гъэд энү бу вараунде
Эз зар-зибо тимор сохде.
Эн севдегер бу у жиге

Форигъэти эй вегирде.
 Севдегергъа кура бире
 Э одлуье Мазандаре,
 Мол ишуре хирит сохде
 Восдоренуьт нуьг эй берде.
 Кур-Элескер девегьоре
 Бор сохдени мол восдоре,
 Э рэхь офдо тэгIди сохде.
 Севдегер э кор хуьшде
 Гъэй хъэвеслуь алверсохде,
 Хэбер эз ки дуьм ишмуре
 Эз е косиб-усенгь буре:
 Э и шегьер зигьисдембу,
 СенигIэтю дашкесен бу,
 Эз рузине гъисмет хуьшде
 У э худа шуькуьр сохде.
 Кифлет энү келе небү
 ГIэилгьою ченд муьрдебу,
 И песини кук биренге
 Нум норенуьт Мелуьк уре.
 Е мегь, дуь мегь, сал биренге
 ГIэил дилбош э пой рафде.
 Омо бисдо у нуьг сала
 Ченд сиздегьи бире бала,
 Гъуллугь кесе бегьем мисохд
 Гофе дубо пуьрсуьш нисохд.
 Се чор гъейбе вихде гендуьм
 Э есиев эри берде,
 Воно э кул эн хэр хуьшде
 Мерд Ширвони тэгIди рафде,
 Расиренге э чухури
 Хэр унжиге поисдени.
 Мелуьк и вэхд эз дур вини
 Келе мерде, омо раси,
 Э зир эн хэр у дарафде
 Э душ хуьшде ведеберде.
 Худо рази сохд гъопучи**))
 У э гIэил хуб дениши,
 Пуьрси дануьсд кук эн кини—
 Кук эн косиб дашкесени...
 У дегь сала бире бэгъдо
 Эй бебешу кумек бисдо,
 Дегь рузине кор бебере
 Э гъэд е руз мисохд уре.

Мелуьк эдей келе бирё
 Гьем екелуь-буйлуь бире,
 Эз бикегьо хубте рачи
 Гуйге теки э сер хори.
 ...Косиб бирден кефсуьз бире
 Суьтенжени уре бире.
 Ночогъию дир некеши
 У муьрдени э руз шеши.
 Чуьтам гIэдот ишу гьисдге
 Гьочу мерде гьовре сохде,
 Деде не кук э ес деруьт
 Сие партал вокурденуьт.
 Ес варасде кук рафдени
 Э кор хуьшде-сенгъ буррани,
 Салгьой энү эдет рафде
 Гьэждегьире посо гьишде.
 Э гьер тараф шегьер Ширвон
 Мэглуьм бире-сенгъбур жовон,
 Гьеми рачи, гьеми дилбош
 Э е кориш нисди куьлбош.
 Рузгьой е руз э гьэд шегьер
 Лов бирени тозе хэбер-
 «Оморет дуь пегьливугьо
 Эзу дуре вилеетгьо,
 Эдет гирде угьо кишди,
 Екиге гьисд содогъочи.»
 Келе, чуькле бирет кура.
 Э мейдони э томоше.
 Жилов наргов э дес дери
 Э е куьнжле курд поисди,
 Хьэрой дешенд бирден гуфди:
 «Ини наргов гирит кишди,
 Рохьо мидуьм э гьэд мейду
 Е пегьливу ведировгу.
 Эгер венгесд, зе э хори
 Наргов энү биренини.
 Недануьсдге у венгесде
 Содогъгьо мибу мере».
 Е пегьливу рази бире
 Э гоф эн курд, куьнд оmore,
 Наргов и вэхд видовусде
 Пегьливуре у пиш сохде,
 Пегьливу кем рафд э пушо
 Е ух шенде вогошд посо,

Наргов омо, ух нераси
Пегъливу сэхд эзу терси.
Эз курд мугу: «И наргов туь
Серю гижи, гъисди делуь».
Етим Мелуьк поисдебу
Э гъэд могълугъ э ен мейду,
Воисд уре кишди гуьруь
Наргов курде у венгенуь.
Мугу эз курд: ихдиер дит
Ухгьо, парчере эме дит.»
Курд минет сохд: «Наргов туьре
У, мисоу пара-пара».
Хэлгъ эри кук лово хосде:
«Э сер иму туьни е тек
Эри жовон Туь бош кумек».
...Етим Мелуьк шенд ухгьоре
Сула сохдуьт тен наргове,
Наргов черх хурде ченд гиле
Серсон бире жин гирд уре.
Дир некеши эз суьрггьо гирд
Жуьмуь наргов Мелуьк не гъишд,
Офдо наргов дураз бисдо.
Могълугъ зеруьт чеке-чекгьо.

Еки мугу—«Инжон нисд,
Шинохдегор куке гуфди:
«Эз Ширвони-дашкесени...»
Курд шовго сохд э хьофд хъэйкел
Эн бебешу, бугьо кечел.
«Э вилеет гъемей Ширвон
Гъечи игид неде е жон,
И ождогъе наргов мере
Зе э хори, сухунд мере!..»

4

Ххбер эз ки дуьм ишмуре
Етим Мелуьк у хов дире.
Эри дедей ихдилот сохд
У тоб недо, себур не сохд.
Дедей гуфди. «Э кор мера
Э кин эн Шейх***) унжо бура,
Хове тэгIбуьл у мисоху
Китобгьоре фегъм мисоху».
Мелуьк омо тэгIди сохде
Э дерс-хуне Шейхэ дире,

Салам доре, салам восдо,
 Песде Мелуьк эглеш бисдо.
 «Етим Мелуьк-дашкесенуьм
 О! Огъо Шейх, гъул туь гъисдуьм,
 Гъэлере⁴) ме хов дирем
 Э унжиге кишди гирдем...»
 Шейх мугую—«Гушдор эме,
 Хов туь мэглуьм бири эме,
 Туь эз деде бирейгъо вэхд
 Фелег туьре дори у бэхд:
 Эри бире игид жоборд
 Дуьшмере туь сохи борборд,
 Сэхьиб гъэле-зур Сулейман
 Келе игид Улкей Ширвон,
 Гъисди дуьшмен дургу-шефдгъо
 Рэгиете зарал дугъо.
 Дусд Ватани, дусд игидгъо
 Эри могьлугъ кумек бугъо.
 Хьзшдод сале пегьливуни
 Э гъэд гъэле зигъисдени,
 Фол-фэхре хуб дануьсде
 Чуьтам малла китом хунде.
 Эгъэд гъэле е чол дери
 Мармардаш уре сэхд сохди,
 Уре мие туь жумуни
 Песде боши боворини.
 Ини хов туь игид жовон.
 Рэхь туь ник бу, кук эн Ширвон».
 Мелуьк вэхуьшд э пой поисд
 Мугу эз Шейх: Де гоф ме нисд».
 Согъ боши сохд сер гъуз гирде
 Дес э сине, Мелуьк рафде—
 Э кор хуьшде эй сенгъ бура.
 Жовон гъони э фикир де
 Гофгъой Шейха э дуьл гирде.
 Изму хэбер дуьм ишмуре
 Эз севдегер—эз Элескер:
 Уре бирени е духдер
 Рачиуре небу гъэдер,
 Е гъош сифет вобу уре
 Эз хуьруь-гъуьз у рач бире.
 Балай энугъечи гъисди
 Де ужире гуйге нисди,
 Инчебели, буьнуьш сине

Гъуьч сохдеи мугуиге.
 Гъэровошгъо, инчегъуьзгъо,
 Буьруьт ченд десдегъо,
 Кур-Элескер бу мугъоет
 Э теке духдер-Алпиет.
 Эз ченд улке ченд севдегер
 Илчин бирет эри духдер,
 Кур-Элескер илчингъоре
 Вогордунди буш гъемере.
 Духдере бу гъошлуье гIэсб
 Э ранг сипи-эз жинс гIэреб,
 Гъер себэхь зү э гъэд товле
 У мидарафд гъэшов мизе.
 Э дервозе — жиге мейдон
 У э кул гIэсб мисохд эйлон,
 Хуге бире ухгъо шенде
 Гъилинж, гъэлхэнд э дес гирде.
 «...Етим Мелуьк,»—у овозе
 МэгIлуьм бире э дервозе,—
 Дашкесени, гъувотлуьни
 Гъеми рачи, гъем жовони...»
 И сесе шинре Алпиет
 Э дуьл сохде хубе ниет,
 Вонсд кукке огол зенуь
 Эз куьнд уре гъери винуь.
 Э видовчи гуфди духдер:
 «Эй дашкесен зу бер хэбер,
 Э дервозе сенгъ гереки
 Биев тэгIди эри ники».
 Видовчи сэхд видовусде
 Омо раси бире хэсде,
 Гуфди э кук гоф духдере
 Чуь гъэдегъэ зеребуге.
 Дир некеши Мелуьк омо
 Э дервозе у диromo,
 Салам гуфди эз духдер у
 Дес э сине, пуьрси эзу:
 «Э гоф-гъуллугъ хьозур гъисдуьм
 Гуит пери изму дануьм»
 Е духдери севдегере
 Шиниребу Мелуьк уре,
 Оммо ебош не дирербу
 Буьнуьш энү чуьтаме бу.

Духдер вини рачи куке
Буй-балаю чуйтам буге,
Не дануьсд чуй гуо гьони
Эйчуь уре огол зери.
Гьечи дануьсд е астара
Фурамори э дервозе.
Эз дуьл гьердуь giroшд муьгьбет
Гуйге уьо бодо хурдет...
Духдер домунд у э хуьшде
Тегьер пелтек гуфди песде:
«Миданитге лап эз зур
Сэбэхь инжо биейт гьери...»
«Гуьз гуьрди, гевуьл сойди»,
Гьочу угьо бирет гьони.
Мелуьк пуьрси: «Нум ишмуре
Гуйт гьери, дануьм уре».
Лов э хэнде духдер гуфди:
«Алпиет, нум ме гьисди».
Угьо гьони ухшеш зеруьт—
Эз е сиь бурра гьисдуьт.
Сэбэхь гьеле очмиш небу
Мелуьк тэгиди э рэхь дебу,
Омо раси э дервозе
Поисд унжо гузет бире.
Гьул-гьэровош эн Алпиет
Угьо гьеле сэхд хисирет,
Дуьлпосо согь шев бире
Вэхуьшд духдер руз небире.
Э чорбеле депуьчире
Э сер хьэвгуьз у оmore,
Кем вэхд giroшд сес кес-омо
Мелуьк эзу ве́ди бисдо.
Веди́ромомо эз гьэд хьэвуьз
Эз ен доргьо giroшд сессуьз,
Поисдени куьнд эз Мелуьк
Екире хуб шиниренуьт.
Э луьгей дор вобугьо гьуш
Де жив незе поисд э гуш
Эй шинире гофгьой муьгьбет
Ширин гьисдгьо эз мол-девлет,
Гьошгьо, чумгьой эн Алпиет
Эдет сохде угьо ниет—
Эри гьисмет, эри дусди

Эри тозе зиндегуни.
Угьо гьисдуът куьнд эз еки
Дениширет э руй еки,
Гоф не бисдо ченд дэгъ-дэгъэ
Мелуьк вокурд бирден лэгIэ.
«—Ешмэгъ туьре воку гьери
Дениш эме, раче пери,
Кук дашкесен бу одохлу
Шиновутгу хори, асму.
Бовор сох туь гуьзел-духдер
Э кон дуьл ме нуьшдей дилбер
Месд нибошум эз туь гьич ме
Чуьтам хори эз герм Чуьшме.
Пегьливуни бошум хуте
Ме э гъэле эдем рафде,
Сэхьиб энү мескен-жиге
Чумерэхьн кей миемге.
Де рэхьиге мере нисди
Гьочу Фелег у нуьвуьсди.
Белки е сал унжо мундум
Гьисмет гьисдге ме могошдум.
Песде илчин ме мидиром
Эй севдегер домор мием.
Шинов мере, тэгIди месох
Э гоф Мелуьк туь бовор сох!»
Духдер сер жумунд гьисд рази
Лов э хэнде э ен еки
Гуфди: «Бошгу миденуьшуьм
Ме э рэхь туь гуьзет гьисдуьм».
Руз воромот очмиш бире
Гуьрдуйт угьо дес екире,
Дуь астарэ э руй хори
Бире жейле угьо гьони.
Духдер мундэ э дервозе
Э муьгьбет гирифдор бире,
Сер гирдени эй нуьвуьсде
Эз коми руз гуьзет гьисдге...

5

...Изму хэбер дуьм ишмуре
Эз дашкесен, чуь сохдеге,
Эз Алпиет жейле бире
Фикирлуь сохд муьгьбет уре.
Эри е кес гоф не гуфди

Суре гІэзиз э дуьл гирди.
 Хьозур бире эри рафде
 Гьэл гирдени у дедере,
 Согьбоши сохд, гуфди асде:
 «Дуьлпесо мебош эз ме...»
 Офдо Мелуьк тэхьно э рэхь
 Уре небу э гьич темэхь,
 Энжэгь моисд зуте бурав
 Э гьэд гьэле дуьлшор дарав.
 Рэхь эн гьэле дуриш небу
 Э вишелугь у пэхьни бу,
 Эз гІэрелуьгь догь-дохьори
 Минорею бире веди.
 Э ен гьопу Мелуьк раси
 У мивинуь е кес нисди,
 Сад путе килит бу дуьллуь
 Э и келе-дохьор гьопу.
 Жумунд Мелуьк у килите
 Гурундию е сад путе,
 Летгьой гьопу рохьо бисдо
 Гьэриш гьэле веди бисдо,
 Зур Сулейман шинре сесе
 Воисд винуь сифет кесе,
 У суьфделе пой, дес шушде
 Варасдебу номаз хунде.
 Нуьшд Сулейман э ен суьфре.
 Хуру хурек себэхьире.
 Гьэдэгьэ сохд эй дуь нефер
 Нуьт хуреке-хубе тегьер.
 Гушд гусбенди бирьен сохде.
 Гош хилмови бугь варафде,
 Нар шороби э пиёле
 Э сер бирьен эри зере.
 Ошбазчи эн гьэле тэгІди
 Суьфрере у варапунди.
 Корсох гьэле дуьл лерзире
 Омо гуфди у терсире:
 «Вокурдеи дергьой гьопу
 Веди нисди килит энү...»
 Зур Сулейман буйругь до у
 «—Гьерки гьисди гу диловгу!»
 Етим Мелуьк салам доре
 Салам восдо эз келете.
 Сэхьиб гьэле кука дире

Гуфди эзу:
 «Гъисмет бирей э сер суьфре
 Нуьш туь ебо эглеш бире.»
 Угьо гьердуь, хурек хурде
 Асде-асде гоф не сохде,
 «Эрхъэмдуллогъ» — гуфди угьо
 Шуькуьр сохдуьт сер зеверо.
 Зур Сулейман дануьсдембу
 Гьерки омо игид мибу.
 Пуьрси эз кук—«Шейх эн Ширвон
 Гоф гуфдири э туь, жовон?»
 «Эри огьо, шейх гуфдири
 Хоа мере у тэгIбуьл сохди».
 Гуфди Мелуьк э пой вэхуьшд
 Тик поисде, дие ненуьшд.
 Гене пуьрси эз кук-жовон
 Е гофигеш зур Сулейман:
 «Гъирогъ асму бисдо пара
 Чуь мисохи уре дире?»
 «Дерзе, русму ме вегирде
 Мурам унжо эй тох гирде...»
 Етим Мелуьк жогьобе до,
 Сэхьиб гъэле рази бисдо.
 Вэхуьшд э пой зур Сулейман
 Келе игид Улкей Ширвон,
 Рафдуьт угьо екем рэхъэ
 Поисд унжо сэхьиб гъэле.
 У э Мелуьк бирмундени
 Мар-мардаша, гуфдирени:
 «И черх сенгъэ жумундиге
 Екем семе туь эз жиге,
 У вэхд мибу беседе имид
 Туь мибоши эй ме телмид».
 Кук дениши сохд томоше
 Гъундуьр-сари мар-мардаше,
 Сере тик гирд лово хосде
 У э Худо, гуфди асде:
 «Туь, фелег, эйме кумек бош
 Месох мере инжо куьлбош».
 «Е-о, Худо!»—гуфдире у ,
 Черхэ жумунд эз жигею.
 Зур Сулейман рази бисдо
 Э душ Мелуьк десе воно,
 Мугу эз кук: «Гушдор, жовон.

Чуь гуфдире пир Сулейман.
—Э и гъэле ченд девр пушо
Бири мескен десдей девгьо,
Гуфдиренуьт э инжиге
Рустам не Рахш*) гирдет женге
Рустам дуьшмен девгьо бири
Дусд эн Ватан, эн хэлгь бири,
Э и гъэле э мейдони
Пегьливугьо гирдет кишди.
Эзир эни мар-мардаши
Гьисди сибе эхир нисди...
Эз терс Рустам девгьо унжо
Пэхьни бире муьрдет угьо.»

Зур Сулейман эз гIэили
Э и гъэле келе бири,
Гьони пири-хьэшдод сала
Гьуьндуьр небу у эз бала.
Зенгьо уре бирет сесе
Овлетсуьзгьо муьрдет гьерсе.
...Мелуьк инжо мегь зиеди
Гъэлере у хуб шинохди,
Султан гъэле*) эз кук гуфди:
«Дениш ебо руе гьибле
Бибеймуни унжо гьовре.
Навад дуь сал у зигьисди
Эз ме бешгъэй овлет нисди,
Хьофдод сала кишди гирде
Венгесди у игидгьоре.
Сохум эй туь веснет ме
Чуьтам бебе эй кук хуьшде,
Чуь вэхд муьрдуьм э и гъэле
Мереш гьовре сох унжиге.
Туь мибоши сэхьиб гъэле
Эри девлет-ченд салине...
Эри гьеме, эз ме бэгъдо,
Э ер туь ги, бугу шовгIо!»

Веснетгьой зур Сулейман
Дерс биренуьт эри жовон.
«Султан гъэле! Эз гоф ишму
Етим Мелуьк гъэлет нибу...
Имид бошит, шовгIо гердо
Э у Фелег — э Худо!»

«Гьони дара туь э товле
Дуь гІэсб дери э унжиге,
Егьер гьеле не варафди
Эз бебейму у руз муьрди.
Нобу пой э томоше
Веги гъэшов зе ишуре,
Егьерленмиш сох гьердуьре,
Жиде, гъэлхэнд, е ченд ухгьо
Ведировун туь эзунжо».
Чуьтам гуфди сэхьиб гъэле
Етим Мелуьк гьочу сохде.
Э парталгьой пегьливони
Геймиш бирет угьо гьони,
Зур Сулейман мэхьтел бире
Э кул эн гІэсб куке дире.
Кук эдембу дерс вегирде
Сэхьиб гъэле хуте сохде,
Хьофд эрхэшу э и гъэле
Пегьливонгьо бирет келе.

6

...Гирошденуьт рузгьо, мегьгьо
Гуйге тэгІди сохде угьо,
Эри Мелуьк бисдо гъэле
Э гъэд догьгьо-медрес хоне.
У бирени унжѳ хуте
Пегьливони, гІилмеш хунде.
Игьо инжо гьечи мунде
Мелуьк дерсе хуте бире,
Ме ишмуре дуьм е хэбер
Эз хьол, дуьл кур-Элескер:
Эри духдер эн севдегер
Илчингьо де эз ченд шегьер,
Эри екиш рази небу
У э Мелуьк чуме рэхь бу.
Рачи Мелуьк эй Алпиет
Зиедте бу эз мол-девлет,
Дуь астара э ен хъэвуьз
Соймиш бирет угьо сессуьз.
Кур-Элескер э фикир де
Духдер эйчуь рази нисдге,
Сэхьиб келе мол-девлетгьо
Илчин деруьт-севдегергьо.
Э дуьл бебе добу нист
Дуь духдере у э шуьвер,

Бэхшгьо мидуь суьрх-бурлиянт
Э гьер тараф мурав хэбер.
«Есал дениш, песеде миен
Илчиң ей туь ме мидиром!»
Эзи гофгьо дуьл Алпиет
Олхоини-бирени мест.
Те шаздегьи э дерс-хоне
Мирафд гьербо эри хунде,
Шейх эн Ширвон Алпиете
Э гИлм-дани хуте сохде,
Э гъэд пенж сал дерс хундени
Ченд китобгьо варасдени,
Песеде сер гирд хуте бире
Э кул эн гIэсб эри гешде.
Севдегер бу огьиле мерд
Келе чалме э сер мибесд,
Гьобой хэре у вокурде
Кишди мибесд е ченд гъэде,
Рафди э хьож намаз хунди
Вилеетгьо унжо гешди,
Э гъэд десдей севдегергьо
Сохди унжо ихдилотгьо
Э хоснет гъэй сэгъэт бу
Эри корсох деслов небу.
Гьемиге бу у темэхькор
Э пул, э мол э гьемекор.
...Гье и рузгьо эй севдегер
Омо раси зобу хэбер,
Нуьвуьсдени десдебоши—
Гъэчэгь эн ченд хъэрембоши:
«Зу-зу расун э мугьоре
Сесад гусбенд, шороб, дуне...»*)
Гъэчэгьгьоре небу инсоф
Угьо бирет зобу бинсоф.
Э мол-гъэрей косиб-гIони
Сохденбируьт темэхькори.
Шогь эн Ширвон фирсоребу
Гъушунгьоре э мугьоре.
Екиш угьо не вогошдуьт
Э гъэд догъгьо, меит мундуьт.
Шогь эн Ширвон хэбер фирсо
Э сер гъэле е ченд гофгьо:
«Зур Сулейман туь сох чоре

Эй нисд сохде гъэчэгъгоре...»
Хэбер раси э Сулейман
Гуйге уре дегирд думон,
Фикир сохде ю пир бири
Соху гьинор изму дири.
Хьэрой зере у Мелуьке
Гуфдирени овхьолете
Э мугъоре эри рафде
Е гъэчэгъэ согъ не гьишде.
«И женг бугу эн туь суьфде
Метерс дара э гъэд десде,
Э буз гъилинж зуте дезе
Эй туь угъо гьисдуьт дерзе!»
Пир Сулейман доре дерзе!»
Эз дуьл телмид векед терсе.
Сал эдембу бегъем бире
Мелуьк дерсе хуте бире.
Дарафд песде э гъэд товле
Гъэсбе эри гъэшов зере,
Егъер воно геймиш бисдо
Эри рафде хьозур бисдо.
Бебе-писер чуьтам бире
Гирдуьт угъо дес екире.
Пое доно кук э зонгу
Гъилинж, гъэлхэнд э дес добу.
Гъирмож зегъо эз Гъэсб Мелуьк
Зе шихьине, хори жуьмуьсд,
«Е-о, Фелег»—кук гуфдире
Э рэхь офдо гьишд гъэлере.

Догъ дохьори недануьсде
У эдембу учмиш бире,
Вишелугъэ giroшдени
Веди бисдо е мейдузи.
Эз е жилгъэ эдет рафде
Кервуй деве ризе гире,
Ченд тулугъгъо, ченд говолгъо...
Бор сохдеи э девегъо.
Гелей гусбенд эдет рафде
Сергъуз гъеме видовусде,
Гусбендгъоре нэхирчигъо
Гъей сохденуьт эз гъемело.
Салам до кук, салам восдо
Десдебоши у куьнд омо.

Мугу эз кук: «Ишму гъечи
 Эй хэйр гердо, эз рэхь илчи?»*)
 Мелуьк вини чор тарафе
 Пуьрси эз мерд е тарафе—
 «Э мугьоре эри рафде
 Эз коми рэхь хуби зуте?»
 «Имуш эдейм унжо рафде,
 Эй гъэчэгъгъо хэрже берде,
 Бош эриму юл-юлдаши,»—
 Гуфди эз кук десдебоши.
 Мелуьк дануьсд овхьолете
 Эже берде и девлете,
 Гюси бисдо, гуфди песде:
 «Тэгиди сохде зу вогошдит
 Чуь гьисдиге э сэхъиб дит!»
 Гофгъой куке шиниренге
 Десдебоши дуьле гирде,
 «И нешинох эзже омо
 Эз гъэд асму у фурамо?»
 Те дуь гофе фикир сохде
 Десдебоши вир сохд куке.
 Песде тэгиди мэглуюм сохде
 У э гъеме эй вогошде.
 Нэхирчигъо, девечигъо
 Чаруьсдуьт зу гъеме посо—
 Элой Ширвон эри рафде
 Севдегере эй шор сохде.
 Девечигъо э вогошде
 Руе Ширвон эри рафде.
 Хэбер эз ки дуьм ишмуре
 Мелуьк вини мугьорере.
 Эз кул эн глэсб у фурамо
 Екем рэхъиш, асде омо.
 Винирени дуь мерд нуьшдет
 Э сер чухо хэнжел бесдет,
 Э меслэхъэт деруьт угъо
 Чумэ рэхъуьт э кервугъо.
 Куке дире куьнд оморот
 Хэнженгьоре угъо гирдуьт,
 Хъэрой сохде э гъизмиши
 Мугу эз кук а дилбоши:
 «Ченд игидгъо-пегъливугъо
 Невогшдет екиш угъо,
 Пуч мибоши, хъэйф туь, жовон,

Вогошд посо рус Ширвон!»
Мелуьк шинре и гофгьоре
Эдуьл негирд гьич екире,
Э буз гьилинж дезерени
Гьердуьшуре дур шендени.
Мельук омо э мугьоре
Журай дешенд сер доноре,
Мугуиге догь вачаруьсд
Гъэд мугьоре лерзи, жуьмуьсд.
Хьэрембошигьо вэхуьшдуьт
Э сес хьэрой тик поисдуьт.
Еки, дуьи куьнд **оморе**
Сифет куке угьо дире,
Песде омо сес шимшилгьо
Дануьсденге кук гьисд тэхьно.
Э буз жиде дезерени
Гъэчэггьоре Мелуьк гьони,
Керге хуно угьо муьрде
Офдоренуьт меит бире.
Гъэд мугьоре бисдо мейдон
Э женг дери Мелук-жовон,
Эз гъэчэггьо кес немунде
Сокит бисдо сесгьо песде.
Десдебоши пэхьни бире
Партал зени у вокурде,
Сес гирисдей духдергьоре
Э торики Мелуьк шинре.
Десдебоши гирде омо
Эз ловгьою гьилиз-воно,
Дес, пой бесде Мелуьк уре
Э гІэсб воно гІожиз-хэсде.
Дуь духдере венушунде
Э кул гІэсбгьо эри рафде.
Мундебугьо гІэсбгьойгере
Хьозур сохде эри берде.
Мелуьк тэгІди овурдени
Е келе сенгъ чуьн дохьори,
Но э пушой дер мугьоре
Кес не дарав де унжиге.
Хунде варасд Мелуьк номаз
Песде венуьшд э кул Алмаз,
Офдо э рэхь эри рафде
Э гъэд Ширвон дарав зуте.
Хэберчигьо видовусде

Мушдугуги эри хосдэ,
 Э шогъ Ширвон нэ севдегер
 Расирени шоре хэбер.
 Э гъэд келе базар шегьер
 Шогъ эн Ширвон, кур-Элескер,
 Оморенуът эри дире
 Коми игид сохд и коре.
 Эз гьемоло хэлгъ оморет
 Э гъэд базар кура бирет
 Дуь зеки хьуьжет гирде
 Кини игид эй дануьсде.
 Етим Мелуьк омо раси
 Могьлугъ гьеме чеки-чеки,
 Э кул гъират жовон вери
 Жиде, гъэлхэнд э дес дери.
 Десдебоши дес, пой бесде
 Э кул е гІэсб у хуьрд-хэсде
 Э кул дуь гІэсб дуь духдер ве
 Нуьшдет угьо сер гъуз гирде,
 Мелуьк эз гІэсб фураморе
 Э Шогъ суьфде у сер зере,
 Гуфди песде:
 «Огъой ме, Шогъ, мэгІлуьм сохум
 Етим Мелуьк дашкесенуьм,
 Зур Сулейман гуфди эме
 Бурам э женг э мугъоре.
 Телмид энугъисдуьм гьони
 Дерсе эме вомухдени.
 Э мугъоре де кес неде
 Инуьт угьо ки мундетге,
 Е келе сенгъ чуьн дохьори
 Мугъорере у сэхд сохди.
 Десдебоши дес, пой бесде
 Э пушой хэлгъ тик поисде,
 Бирмундени дуь духдере
 Овурдигьо эз мугъоре,
 Кур-Элескер гирд дес куке
 Гуфди эзу:
 «Хьолол этуь чуь хосдиге...»
 «Де согъ бошит,—Мелуьк гуфди,—
 Султан гъэла чумо-рэхьин...»
 Етим Мелуьк э гІэсб венуьшд
 ГІэсб шихьине зере жуьмуьсд.
 Алмаз гуйге нар зере рафд

Э гъэд асму учмиш варафд.
Могьлугъ гуфди гьерки унжо:
«Ини игид, дусд инсонгьо!...»
Шогъ Вилеет сохд гъэдэгъэ
Бесдуът унжо е гъэноре,
Десдебоши дуллу бисдо
Э пушой хэлгъ нэглет бисдо.
Дуь духдере хъэрзо сохде
Рафдуът угьо шори сохде.
Дуьл севдегер гуфди гьони:
«Домор и кук биренини...»
Э ер энү омо изму
Духдер эзу гуфдиребу:
«О, севдегер, ту, жон бебе,
Дуьл духдере месох лербе
У дашкесен гъисмет мени
Э у игид имид мени...»

...Султан гъэле чуме рэхъ бу
Кук не омо, чуь бисдо бу,
·Фикир сохде дир некеши
Зур Сулейман шинирени
Эз дур эдей сес оmore
Э пой Алмаз ухшешдзере.
Бирден и вэхд дергьой гъэле
Вокурде омо э дуь жиге,
Зур Сулейман лов э хэнде
Кукке вини, шори сохде.
Бебе писер гьердуь угьо
Гъэлгъурбунуът-пегъливугьо.
Бебе мугу: «Гушдор эме
Дерс туь варасд изму, кук ме,
Эжигей бебей ме, эн ме
Мибоши туь сэхъиб гъэле,
Китобгьоре хунде варасундей,
Сенигъэт эн пегъливуни
Э туь, жовон, гуьнжуьсдени.
И гъэлече эри туьни
Гъеме хъэлол-гъисмет туьни.
«Божерене жонум гъурбон,» —
Гуфдиренуът хэлгъгьой Ирон.
Гу гъисдиге туьре метлеб
Эз ме эри хосде телеб.»
Етим Мелуьк гъуз бирени

Дес э сине гуфдирени:
 «О! Келе игид улкей Ширвон,
 Тэҕрифлуье зур Сулейман,
 Никигьошиму фирмуш нибу
 Угьо гьеме дерс ме мибу.
 Чуь весиет сохдейт эйме
 Мибу бегьем угьо гьэме,
 Етим Мелуьк э эхирет
 Э гоф нибу у гьич гьэлет.
 Доритге мере ижозе
 Себэхь бурам э дервозе
 Унжо дери пери-духдер
 Теке овлет кур-Элескер.
 Е сал бири шинох бирейм
 Дусдим иму, гофиш дорейм.
 И гьисд эн ме келе ниет
 Э ме гьисмет бу Алпиет».
 Зур Сулейман десе воно
 Э душ Мелуьк, гуфди гофгьо:
 «Э гьэлече де ченд утогь
 Вараунде гьисдуьт уегь,
 Эри домор-гелин угьо
 Хьозур бирет и ченд салгьо,
 Разинуьм дире у рузе
 Гелин биев э дарвозе»
 Алписте хэбер нисди
 Мелуьк гьони хьозур гьисди,
 Хьэрекети биев зуте
 Э илчини э дервозе.
 Чуьтам герек бисдо геймиш
 Алмазеш сохд егьерлемиш,
 У э Худо шуькуфд сохде
 Офдо э рэхь эри рафде.
 Омо раси э дервозе
 Алмаз бирден шихьине зе,
 Екес-кимсе нобу веде
 Алпиет чуме-рэхь гьисди.
 Сес шихьине уре омо
 Вэхуьшд бирден ведиримо,
 Эз дур вини буьнуьш дусде
 Глэрсгьой шори рихунд асде.
 Э кул эн глэсб вери жовон
 Э рачию нибу инсон,
 Мугуи Менг фурамори

Э дервозе у поисди.
 Ешмэгъ-бузи духдер гирде
 Э чорбеле у пичире,
 Омо поисд, гъэл гирд гІэсбе
 Сифет юре тимор сохде.
 Бирден эз хов хэбер бире
 Гуйге гъирмож э у зере,
 Хэлет вокурд, чалме э сер
 Ведирино кур-Элескер.
 Мелуьк дире севдегере
 Эз кул Алмаз у фирамо,
 Дес э сине куьнд оmore
 Песде уре салам доре.
 Кур-Элескер салам вегирд
 Жогъоб доре поиш вегирд,
 Гуфди евош-«Гъемин уни
 Эз рэхъ «хэрже»*) вогордунди
 Э мугъоре гъэчэгъгъоре
 Гъемешуре темиз сохди.»
 Э ивэхди дуьл Алпиет
 Эдей сохде у ченд ниет...
 Ох вокоши сер гъуз бире
 Гуйге гъичиш нисе дире.
 «О! Севдегер гъул туь гъисдуьм
 Етим Мелуьк дашкесенуьм,
 Е сал зиед дусдим иму
 Рази бош туь, мебош пешму.
 Э гІов, э гІэтош мидарам
 Э асму пар зере миварам,
 Алпиете э кес нидуьм
 Бисдогеш унжиге уьлуьм!»
 Алпиет э сугъразани
 Офдоре гуфдирени:
 «Шегъергъо гешдей э аджам*)
 Э Мекке вокурдай ихрам,*)
 Э Қаабе сохдей шуькуьр —
 Сохи хубире э гІуьмуьр...
 Рэхъм туь бугу эри фезенд
 Э дашкесен бирем ме бенд.
 Энжэгъ уре хосденуьм тек
 Нибу зйме хубте эркек.»
 Севдегер тик гирд духдере
 Гуфди: «Дусд дорит екире!...»
 Кук не духдер бэхдлуь бире

Гирдуът угыо дес екире,
Севдегериш дуъл шор бисдо
Соху зуте гІэруьсире.

8

...Кур-Элескер гъэдэгъэ сохд
Э дервозе гІэруьси сохд,
Ошбузчигъо-кейвонигъо
Хъозур сохде ченд хурекгъо.
Эз гьер тараф шегьер Ширвон
Эз хоригъой келе Ирон,
Оморенуът ченд гъуногъгъо
ТэгІрифлуье севдегергъо.
Хурек, емуьш туькуьлмиши
Небу унжо кемгъимиши.
Сие шороб эн Мугани
Хилмов, гъэйси эз Бэгъдоди,
Тов-товие раче онгур
Эз Ширвони, синигъо пур.
Косиб-гІони, ки оморет
Э и межлис гъисмет бирет,
Жейле нуьшдет унжо угыо
Эри хурде эз хурекгъо.
Етим Мелуьк не Алпиет
Дуь Астара угыо нуьшдет,
Э гъэд хъэрем эн севдегегъ
Шори сохде гъисмет бирет...
Хьофд руз, хьофд шев куфде омо
Гъовол, зурнов, шори бисдо,
Э гъемело хэбер раси
Эз овозей эн гІэруьси.
Гъул-гъэровош гъем нуькергъо
Хъозур сохдет келе бэхшгъо...
Э ченд деве бор сохденуът
Чуьн э керву ухшеш зеруът,
Домор, гелин э кул гІэсбгъо
Варайсде нуьшдет угыо.
Эдет рафде руе гъэле
Эз посошу кервуй деве.
Ини гъемей ихдилот ме

Гьозиеи-овосуне;
Етим Мелуьк не Алпиет
Э метлеб ишу расирет.
Угьо мундуьт э унжиге
Шоре рузгьо эри дире,
Имуш гьеме-шинрегоргьо
Винойм нике динже рузгьо.

1987—1993 с. Дербенд—Избербаш.

*) Гежеэве-хунейшевхиси э кул деве гоф тюркини.

*) Гьопучи — у мерд сэхьиб хэр бирени гьопучий дервозей-Элескер.

*) Шейх-келе гилмлуйе одоми, зигьисдигьо э Ширвон.

*) Гьэле-э гьэд догъгьо э вишелугъ дебире эз Ширвон дурте. Э у куьгъне-гьэдимие девргьо зигьисдет бебе-келебеб-гьой зур Сулейман гьемешу пегьливугьо.

*) Султан гьэле-сэхьиб гьэле.

*) Шогъ Ширвон, кур-Элескер сөвдегер, мифирсорут э мугьоре эри десдей хьэрембошигьо «Хэрж» угьо хэбер мифирсоге.

*) Илчи—келе фирегье рэхьэ гуфдире.

*) Кур-Элескер э ер овурде гьемини и кук бири вогордун-дигьо «Хэрж» эз рэхь.

*) Аджам, Гэребгьо, Иронгьоре веуьзге вилеетгьоре гуфдиренуьт, егъни одоми вилеетишу нисди.

*10) Ихрам-партал, комире вокурдени э хьож оморегоргьо эри э гьэриш мечит дарафде.

С Е Р Н О М Е

СТИХИГЬО

Эз редактор _____	6
Шиновит сес мере _____	8
Ихьдибори не мунди _____	10
Мугъоет бошит _____	11
Ватан гІэили _____	12
Эри боруй Дербенд _____	13
МигІид Бес гъуни МигІид товуши _____	14
Сабур не гъисмет _____	15
Дусде хъовиргъо _____	16
Фирмуш нибу _____	18
Жон дедей _____	19
Гъозгъой гъовои _____	20
Ферзенд Мизрэхьи _____	21
Э ёр мени _____	23
Шолум фирсоренуым _____	24
Чуыл пенж жоборде салгъо _____	25
ТэгІрифлuye Бору _____	26
Ватан бебегъо _____	27
Хубе гІэдодгъо _____	28

ПОЭМАГЬО

Салгъой зиндегуни _____	31
Экин 50 сали Дуьимуьн гъемей гІуьломне довгІо (1941—1045 с.с.) _____	37
ОЧОР _____	41
Эри дедей _____	49
Дусди _____	52
Шоул Симанду _____	56
Татгъо—неудигъой Кавкази _____	63
Эз фольклор тати—неудигъой Кавкази	
Дуь хъэр мэхь — Хэйр не Шейр _____	68
(Эз фольклор тати—неудигъой Кавкази)	
Етим Мелуьк (десдон—ихдилот) _____	78

